

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het land van herkomst : perspectieven op verbondenheid met Marokko, 1960-2010

Bouras, N.

Citation

Bouras, N. (2012, November 27). *Het land van herkomst : perspectieven op verbondenheid met Marokko, 1960-2010*. Verloren BV, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/20180>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/20180>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20180> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Bouras, Nadia

Title: Het land van herkomst : perspectieven op verbondenheid met Marokko, 1960-2010

Date: 2012-11-27

Noten

Noten bij hoofdstuk 1 Inleiding

- 1 Het Amsterdamse jongerencentrum *Argan*, opgericht in 1992, richt zich op jongeren in het algemeen en Marokkaanse jongeren in het bijzonder. De politieke bijeenkomst was getiteld: 'Vijf jaar na Theo van Gogh: wat nu?'
- 2 *Trouw*, 14 november 2009.
- 3 J.M.M. van Amersfoort, *Immigratie en minderheidsvorming: een analyse van de Nederlandse situatie 1945-1973* (Alphen aan den Rijn 1974); J.L. Watson (red.), *Between two cultures: migrants and minorities in Britain* (Oxford 1977).
- 4 Bijvoorbeeld: S. Benhabib, *The claims of culture: equality and diversity in the Global Era* (New Jersey 2002).
- 5 Bijvoorbeeld: J. Clifford, *Routes: travel and translation in the late twentieth century* (Londen 1997); F. Anthias, 'New hybridities, old concepts. The limits of "culture"', *Ethnic and Racial Studies* 24:4 (2001) 619-641; WRR-rapport, *Identificatie met Nederland* (Amsterdam 2007); M. Buitelaar, *Van huis uit Marokkaans. Over verweven loyaliteiten van hoogopgeleide migrantendochters* (Amsterdam 2009).
- 6 N. Glick-Schiller, L. Basch en C. Szanton-Blanc (red.), *Towards a transnational perspective on migration: race, class, ethnicity and nationalism reconsidered* (New York 1992).
- 7 P. Levitt, J. Dewind en S. Vertovec, 'International perspectives on transnational migration: an introduction', *International Migration Review* 39:3 (2003) 565-575; L. Lucassen, 'Is transnationalism compatible with assimilation? Examples from Western Europe since 1850', *IMIS-Beiträge* 29 (2006) 15-35.
- 8 *NRC Handelsblad*, 7 mei 2011.
- 9 N. al-Ali, R. Black en K. Koser, 'The limits to "transnationalism": Bosnian and Eritrean refugees in Europe as emerging transnational communities', *Ethnic and Racial Studies* 24:4 (2001) 578-600.
- 10 M. Foucault, 'Polemics, politics and problematisations: an interview with Michel Foucault', in: P. Rabinow (red.), *The Foucault reader* (Londen 1984) 381-390.
- 11 M. Billig, *Banal nationalism* (Londen 1995).
- 12 L. Martin Rojo en T.R. van Dijk, '"There was a problem, and it was solved!": Legitimizing the expulsion of "illegal" migrants in Spanish parliamentary discourse', *Discourse & Society* 8:4 (1997) 523-566.
- 13 N.P. De Genova, 'Migrant "illegality" and deportability in everyday life', *Annual Review Anthropology* 31 (2002) 419-447.
- 14 M. Schrover, *Om de meisjes, voor de meisjes. Een historisch perspectief op problematisering en bagatellisering van onderwerpen die te maken hebben met migratie en integratie* (Leiden 2011).
- 15 Schrover, *Om de meisjes, voor de meisjes*.
- 16 P. Scheffer, *Het land van aankomst* (Amsterdam 2007) 21.
- 17 M. Engberts, *Voet aan de grond. Over de integratie van Marokkanen in Nederland, 1980-1997* (Utrecht 1997) 14; L. Lucassen en J. Lucassen, *Winnaars en verliezers. Een nuchtere balans van vijfhonderd jaar immigratie* (Amsterdam 2011) 72.
- 18 Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) woonden er in 2011 355.883 Marokkanen in Nederland: <http://www.statline.cbs.nl>.
- 19 Gebaseerd op de gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek, <http://www.statline.cbs.nl>.
- 20 S. Bendadi, *Dolle Amina's. Feminisme in de Arabische wereld* (Antwerpen/Amsterdam 2008); H. Ghorashi, 'Stop met de fixatie op verschil', *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken* 10 (2010) 18-21.
- 21 L. Nell, *Transnational migrant politics in the Netherlands. Historical structures and current events* (Amsterdam 2008).
- 22 A. van Heelsum, *Migrantenorganisaties in Nederland. Deel 1: aantal en soort organisaties en ontwikkelingen* (Utrecht 2004) 8.
- 23 H. Entzinger en E. Dorleijn, *De lat steeds hoger. De leefwereld van jongeren in een multi-etnische stad* (Assen 2008).

- 24 W.S. Shadid, *Maroccan workers in the Netherlands* (Leiden 1979).
- 25 L. van den Berg-Eldering, *Marokkaanse gezinnen in Nederland* (Alphen aan den Rijn 1979).
- 26 Zie ook: N. Soetens, *Gastarbeiders, hun vrouwen, hun kinderen: een verzameling schetsen over het leven van gastarbeiders in Nederland en met name over de problemen van de vrouwen en de opgroeiende jeugd* (Rotterdam 1978); W. Kamermans (red.), *Gastarbeid en de tweede generatie* (Rotterdam 1979); H. Belghazi, *Van zoek naar arbeidsmarkt: Marokkaanse migranten en hun kinderen in Nederland* (Houten 1986).
- 27 R. Penninx, *Minderheidsvorming en emancipatie. Balans van kennisverwerving ten aanzien van immigranten en woonwagengebouwen 1967-1987* (Alphen aan den Rijn/Brussel 1988).
- 28 Bijvoorbeeld: P.J. van der Meer, *Problemen van Marokkaanse arbeiders: cultuurverschillen en communicatiestoornissen* (Amsterdam 1976); H. Hoolboom, *Gezondheidszorg en buitenlandse werknemers: Turken en Marokkanen* (Alphen aan den Rijn 1981); L. van Mulier, *Huisvesting van buitenlandse werknemers: voorstudie voor een onderzoek naar de toedeling van woonruimte aan Turken en Marokkanen in Nederland* (Nijmegen 1982).
- 29 R. Peters, *Van vreemde herkomst: achtergronden van Turkse en Marokkaanse landgenoten* (Bussum 1982); L. Van den Berg-Eldering (red.), *Van gastarbeider tot immigrant: Marokkanen en Turken in Nederland: 1965-1985* (Alphen aan den Rijn 1986); K.S. Prins, *Van 'gastarbeider' tot 'Nederlander'. Adaptatie van Marokkanen en Turken in Nederland* (Groningen 1996).
- 30 Zie bijvoorbeeld: H.B. Entzinger en P.J.J. Stijnen (red.), *Etnische minderheden in Nederland* (Heerlen 1990).
- 31 J. Niessen, *Emancipatie in internationaal perspectief: het organiseren van Marokkaanse arbeiders in Nederland* (Amsterdam 1987).
- 32 H. Belghazi, *Over twee culturen: uitbuiting en opportunisme* (Rotterdam 1982); H. Belghazi, *Mythen: buitenlandse arbeiders tussen kulturele confrontatie en overheidsfalen* (Amsterdam 1985); H. Belghazi, *Van Marokko naar Nederland: herinneringen van een gastarbeider* (Leiden 1989).
- 33 F.H.C. Kemper, *Religiositeit, etniciteit en welbevinden bij mannen van de eerste generatie Marokkaanse moslimmigranten* (Nijmegen 1996); R. Strijp, *Om de moskee: het religieuze leven van Marokkaanse migranten in een Nederlandse provinciestad* (Amsterdam 1998).
- 34 R.C. Boot en P. Wester, *Marokkanen in Nederland: statistiek en documenten* (Leiden 1989); Prins, *Van 'gastarbeider' tot Nederlander*; M. Engberts, *Voet aan de grond. Over de integratie van Marokkanen in Nederland 1980-1997* (Utrecht 1997).
- 35 N. Landman, *Van mat tot minaret. De institutionalisering van de Islam in Nederland* (Amsterdam 1992).
- 36 A. van Heelsum, *Marokkaanse organisaties in Nederland. Een netwerkanalyse* (Amsterdam 2001); A. van Heelsum, *Marokkaanse organisaties in Amsterdam* (Amsterdam 2002); K. Kraal en A. van Heelsum, *Dynamisch Mozaïek. Nieuwe trends bij Marokkaanse organisaties* (Utrecht 2002).
- 37 H. van Amersfoort en A. van Heelsum, 'Moroccan Berber immigrants in the Netherlands. Their associations and transnational ties: a quest for identity and recognition', *Immigrants & Minorities* 25:3 (2007) 234-262.
- 38 P. Pessar, 'The linkage between the household and workplace of Dominican women in the U.S.', *International Migration Review* 18:4 (1984) 1188-1211; S. Grassmuck en P. Pessar, *Between two islands: Dominican international migration* (Berkeley 1991).
- 39 Bijvoorbeeld: L. van den Berg-Eldering, 'Marokkaans familierecht in Nederland', in: L. van den Berg-Eldering (red.), *Van gastarbeider tot immigrant: Marokkanen en Turken in Nederland 1965-1985* (Alphen aan den Rijn/Brussel 1986) 78-108; C. Bouw en C. Nelissen, *Werken en zorgen, een vergelijkend onderzoek naar de arbeidservaringen van Turkse, Marokkaanse en Nederlandse vrouwen* (Den Haag 1986); I. Kersten-Mampuy, *Het minderhedenbeleid en de emancipatie van Turkse en Marokkaanse vrouwen* (Amsterdam 1989); M. Distelbrink, T. Pels en A. Roode, *Een wil, maar nog geen weg: Marokkaanse vrouwen en hun relatie tot de arbeidsmarkt* (Rotterdam 1995).
- 40 Bijvoorbeeld: E. Reijmers en K. Arib, *Marokkaanse vrouwen in Nederland* (Leiden 1992); T. Pels, *Opvoeding in Chinese, Marokkaanse en Surinaams-Creoolse gezinnen* (Rotterdam 1994).
- 41 Mijn eigen doctoraalscriptie paste in die lijn: N. Bouras, 'Passieve volgelingen of actieve immigranten? De migratie van Marokkaanse vrouwen naar Nederland, 1967-1980' (Ongepubliceerde doctoraalscriptie Vrije Universiteit Amsterdam 2005). Zie verder: H. Ajarai en M. van Heemstra, *Land van werk en honing: verhalen van Marokkaanse moeders over hun migratie* (Amsterdam 2006); M. van den Berg, 'Dat is bij jullie toch ook zo?' *Gender, etniciteit en klasse in het sociaal kapitaal van Marokkaanse vrouwen* (Amsterdam 2007); K. Arib, *Couscous op zondag. Een familiegeschiedenis* (Amsterdam 2009); H. de Haas en T. Fokkema, 'Intra-household conflicts in migration decisionmaking: return and pendulum migration in Morocco', *Population and Development Review* 36:3 (2010) 541-561.
- 42 A. Eddaoudi, *Hollandse nieuwe: drie generaties Marokkanen aan het woord* (Rotterdam 2000); H.L.M. Obdeijn en P. De Mas, *De Marokkaanse uitdaging: de tweede generatie in een veranderend Nederland* (Utrecht 2001); Buitelaar, *Van huis uit Marokkaans*.
- 43 Arib, *Couscous op zondag*; S. Labovic, *En we gaan nog niet naar huis. Gastarbeiderskinderen over hun jeugd* (Amsterdam 2010).
- 44 F. Bouali, *Bevrijd door Allah: waarom een moslimvrouw haar mannen niet hoeft te gehoorzamen* (Amsterdam

- 2006); M. Buitelaar, *Islam en het dagelijks leven: religie en cultuur onder Marokkanen* (Amsterdam 2006); M. de Koning, *Zoeken naar de 'zuivere' islam. Geloofsbeleving en identiteitsconstructie van jonge Marokkaans-Nederlandse moslims in Nederland* (Amsterdam 2008); J. Groen en A. Kranenberg, *Opstand der gematigden. De groeiende weerbaarheid van Nederlandse moslims* (Amsterdam 2009).
- 45 F. Santing, 'Tussen haat en ambities. De veelvormige Marokkaanse werkelijkheid in Nederland', *NRC Handelsblad*, 7 augustus 2009.
- 46 Uitzonderingen zijn: I. van der Valk, *Van migratie naar burgerschap. Twintig jaar Komitee Marokkaanse Arbeiders in Nederland* (Amsterdam 1996); H. Obdeijn, P. De Mas en P. Hermans, *Geschiedenis van Marokko* (Amsterdam 2002); A. Benali en H. Obdeijn, *Marokko door Nederlandse ogen 1605-2005. Verslag van een reis door de tijd* (Amsterdam 2005); A. Cottaar en N. Bouras, *Marokkanen in Nederland. De pioniers vertellen* (Amsterdam 2009); I. van der Valk, *Harde werkers. Migranten van het eerste uur langs Rijn & Lek, 1945-1985* (Utrecht 2009); A.X. Smit, 'Mijn vader had een afro!' Hoe Marokkaanse migranten in Nederland zich kleden sinds de jaren zestig (Amsterdam 2011).
- 47 H. de Haas en R. Plug, 'Cherishing the goose with the golden eggs. Trends in migrant remittances from Europe to Morocco 1970-2004', *International Migration Review* 40:3 (2006) 603-634; H. de Haas, *Between courting and controlling: The Moroccan state and 'its' emigrants*, Working Paper, nr. 54 (Oxford 2007); S. de Boer, *Marokkaan in Nederland, Hollander in Marokko* (Rijswijk 2009); I.C. van der Welle, *Flexibele burgers? Amsterdamse jongvolwassenen over lokale en nationale identiteiten* (Amsterdam 2011).
- 48 De Haas, *Between courting and controlling*, 20.
- 49 Nationaal Archief, Beleidsarchief Immigratie- en Naturalisatiedienst en Voorgangers, 1956-1985. Toegangsnummer: 5.023.5027.
- 50 Zie voor een bespreking van deze methode onder meer: P. Thompson, *The voice of the past. Oral history* (Oxford 1978); S. Leydesdorff, *Wij hebben als mens geleefd. Het Joodse proletariaat van Amsterdam 1900-1940* (Amsterdam 1987); B. Henkes, *Heimat in Holland, Duitse dienstmeisjes 1920-1950*. (Amsterdam 1995); S. Leydesdorff, *De mensen en de woorden* (Amsterdam 2004) 43-79.
- 51 Deze collectie is gedeeltelijk online beschikbaar. <http://www.iisg.nl/hbm>.
- 52 Mijn benadering, waarbij ik de resultaten van interviews combineer met uitkomsten van onderzoek in andere bronnen, is vergelijkbaar met bijvoorbeeld die van Jan Zienkowski, die voor zijn onderzoek naar politiek activisme onder Marokkanen in Vlaanderen 24 respondenten interviewde, of eerder die van Barbara Henkes, die voor haar onderzoek naar Duitse dienstbodes in Nederland in het Interbellum, 23 respondenten uitgebreid sprak. J. Zienkowski, *Analysing political engagement. An interpretive and functionalist discourse analysis of evolving political subjectivities among public activists and intellectuals with a Moroccan background in Flanders* (Antwerpen 2011) 264; Henkes, *Heimat in Holland*.
- 53 Cottaar en Bouras, *Marokkanen in Nederland*.
- 54 Landelijke kranten zijn *De Waarheid*, *NRC Handelsblad*, *De Telegraaf*, *Het Vrije Volk*, *Trouw*, *de Volkskrant*, *Algemeen Dagblad* en *Het Parool*. Regionale en lokale bladen zijn onder meer *Zierikzeesche Nieuwsbode*, *Provinciale Zeeuwse Courant*, *Nieuwsblad van het Noorden*, *Leeuwarder Courant*, *Nieuwe Leidsche Courant*, *Leidsch Dagblad*, *Leidsche Courant*, *Peel en Maas*, *Haagsche Courant*, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, *Het Utrechts Nieuwsblad* en *Haarlems Dagblad*. Er is een zekere scheefheid in het aantal berichten uit regionale en lokale kranten aan de ene kant en de nationale kranten aan de andere kant, omdat de gedigitaliseerde kranten makkelijker doorzoekbaar waren en daarmee meer resultaten genereerden, meestal in de vorm van kleinere berichten. Met dank aan Daan Loeff, die een deel van het materiaal hielp verzamelen.
- 55 *Het Utrechts Nieuwsblad*, 21 januari 1965.
- 56 Ontleend aan: E. Snel en P.W.A. Scholten, 'Van gastarbeiders tot het multiculturele drama: integratie als hardnekkig beleidsprobleem', in: M. Arentsen en W. Trommel (red.), *Moderniteit en overheidsbeleid. Hardnekkige beleidsproblemen en hun oorzaken* (Bussum 2005) 155-183, 177.

Noten bij hoofdstuk 2 Theorieën omtrent transnationalisme, lacunes en operationalisering

- 1 *NRC Handelsblad*, 27-28 januari 2007.
- 2 N. Foner, 'Immigrants past and present in New Amsterdam', in: L. Lucassen (red.), *Amsterdammer worden. Migranten, hun organisaties en inburgering, 1600-2000* (Amsterdam 2004) 25-35, 30-31.
- 3 R. Keohane en J. Nye, *Transnational relations and world politics* (Cambridge 1972).
- 4 B. Schmitter Heisler en M.O. Heisler, 'Transnational migration and the modern democratic state: familiar problems in new form or a new problem?', *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, special issue *From foreign workers to settlers? Transnational migration and the emergence of new minorities* 485:1 (1986) 12-22.
- 5 Glick-Schiller, Basch en Szanton-Blanc (red.), *Towards a transnational perspective on migration*.
- 6 Idem, 1.

- 7 R.E. Park, 'Human migration and the marginal man', *The American Journal of Sociology* 33:6 (1928) 881-893.
- 8 Idem, 892.
- 9 M.M. Goldberg, 'A qualification of the marginal man theory', *American Sociological Review* 6:1 (1941) 52-58; D.I. Golovensky, 'The marginal man concept: an analysis and critique' *Social Forces*, 30:3 (1952) 333-339; A. Antonovsky, 'Toward a refinement of the "marginal man" concept' *Social Forces*, 35:1 (1956) 57-62; M. Estellie Smith, 'The Portuguese female immigrant: The 'marginal man'', *International Migration Review* 14:1 (1980) 77-92.
- 10 G. Sheffer (red.), *Modern diasporas in international politics* (New York 1986); R.J. Vecoli, 'The Italian diaspora 1876-1976', in: R. Cohen (red.), *The Cambridge survey of world migration* (Cambridge 1995) 114-122; S. Vertovec en R. Cohen (red.), *Migration, diasporas and transnationalism* (Cheltenham 1999).
- 11 H. van Amersfoort, *Transnationalisme, moderne diaspora's en sociale cohesie*, IMES-paper (Amsterdam 2001) 9.
- 12 R. Bauböck en T. Faist (red.), *Diaspora and transnationalism. Concepts, theories and methods* (Amsterdam 2010) 11, 20-21.
- 13 R. Gowricharn en J. Schuster, 'Diaspora and transnationalism: the case of the Surinamese in the Netherlands', in: R. Hoefte en P. Meel (red.), *20th century Surinam* (Leiden 2001) 155-173; H. Ghorashi, *Ways to survive, battles to win: Iranian women exiles in the Netherlands and the US* (New York 2002); E. Snel, G. Engbersen en A. Leerkes, 'Voorbij landsgrenzen. Transnationale betrokkenheid als belemmering voor integratie?', *Sociologische Gids*, 4:51 (2004) 75-100; R. Gowricharn, 'De duurzaamheid van het transnationalisme. De tweede generatie Hindostanen in Nederland', *Migrantenstudies* 20:4 (2004) 252-268; Nell, *Transnational migrant politics in the Netherlands*.
- 14 Bijvoorbeeld: Snel, Engbersen en Leerkes, 'Voorbij landsgrenzen'; P. Kivisto, 'Social spaces, transnational immigrant communities, and the politics of incorporation', *Ethnicities* 3:1 (2003) 5-28; P. Ehrkamp, 'Placing identities. Transnational practices and local attachments of Turkish immigrants in Germany', *Journal of ethnic and migration studies* 31:2 (2005) 345-364.
- 15 L. Pries (red.), *Rethinking transnationalism. The meso-link of organisations* (Londen/New York 2008) 2.
- 16 T. Faist, *International migration and transnational social spaces* (Bremen 1998).
- 17 A. Portes, L. Guarnizo en P. Landolt, 'The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field', *Ethnic and Racial Studies* 22:2 (1999) 217-237.
- 18 Levitt, DeWind en Vertovec, 'International perspectives on transnational migration: an introduction', 570.
- 19 Zie bijvoorbeeld: N. Foner, 'What's new about transnationalism? New York immigrants today and at the turn of the century', *Diaspora* 6 (1997) 355-376; N. Glick-Schiller, 'Transmigrants and nation-states: something old and something new in the U.S. immigrant experience', in: Ch. Hirschman, P. Kasinitz en J. DeWind (red.), *The handbook of international migration: the American experience* (New York 1999) 94-119; C. Joppke en E. Morawska, 'Integrating immigrants in liberal national-states: policies and practices', in: C. Joppke en E. Morawska (red.), *Toward assimilation and citizenship. Immigrants in liberal nation-states* (New York 2003) 1-36; R. Waldinger en D. Fitzgerald, 'Transnationalism in question', *American Journal of Sociology* 109:5 (2004) 1177-1195.
- 20 Portes, Guarnizo en Landolt, 'The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field', 224-225; Lucassen, 'Is transnationalism compatible with assimilation?', 15-35.
- 21 Zie Waldinger en Fitzgerald, 'Transnationalism in question', 1180-1195.
- 22 V. Mazzucato, *Ghanaian migrants' double engagement: a transnational view of development and integration policies*, *Global Migration Perspectives*, 48 (Amsterdam 2005) 2.
- 23 S. Vertovec, 'Transnationalism and identity', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27:4 (2001) 573-582.
- 24 S. Mahler, 'Engendering transnational migration. A case study of Salvadorans', *American Behavioral Scientist* 42:4 (1999) 690-719.
- 25 P. Levitt en N. Glick-Schiller, 'Conceptualizing simultaneity: a transnational social field perspective on society', *International Migration Review* 38:3 (2004) 1016-1018.
- 26 N. Glick-Schiller en G. Fouran, 'The generation of identity: redefining the second generation within a transnational social field', in: P. Levitt en M. Waters (red.), *The changing face of home: the transnational lives of the second generation* (New York 2002) 168-208; R.C. Smith, 'Life course, generation and social location as factors shaping second-generation transnational life', in: P. Levitt en M. Waters (red.), *The changing face of home: the transnational lives of the second generation* (New York 2002) 145-167; M. Cherti, *Paradoxes of social capital. A multi-generational study of Moroccans in London* (Amsterdam 2008).
- 27 Levitt en Glick-Schiller, 'Conceptualizing simultaneity', 1018.
- 28 Idem; E. Hooghiemstra, 'Migrants, partner selection, and integration: crossing borders?', *Journal of Comparative Family Studies* 32:4 (2001) 601-628; Y. Espirito en T. Tran, 'Viet Nam, Nuoc Toi (Vietnam, my country): Vietnamese Americans and transnationalism', in: P. Levitt en M. Waters (red.), *The changing face of home: the transnational lives of the second generation* (New York 2002) 367-399.
- 29 Gowricharn, 'De duurzaamheid van het transnationalisme', 252-268.

- 30 Idem, 266-268.
- 31 A. Appadurai, 'Disjuncture and difference in the global cultural economy', in: M. Featherstone (red.), *Global culture: Nationalism, globalization and modernity* (Londen 1990) 191-210; C. Joppke (red.), *Challenge to the nation-state. Immigration in western Europe and North America* (Oxford 1998); Van Amersfoort, *Transnationalisme, moderne diaspora's en sociale cohesie*, 12.
- 32 M. Kearney, 'Borders and boundaries of state and self at the end of the empire', *Journal of Historical Sociology* 4:1 (1991) 52-74; Van Amersfoort, *Transnationalisme, moderne diaspora's en sociale cohesie*, 18-23.
- 33 L. Basch, N. Glick-Schiller en C. Szanton Blanc, *Nations unbound. Transnational projects, postcolonial predicaments and deterritorialized nation-states* (New York 1994) 269.
- 34 P. Levitt en R. de la Dehesa, 'Transnational migration and the redefinition of the state: variations and explanations', *Ethnic and racial studies* 26:4 (2003) 587-611; L. Lucassen en R. Penninx, 'Caught between Scylla en Charybdis? Changing orientations of migrant organisations in the era of national states, from 1880 onwards', IMISCOE Working Papers 26 (2009) 1-2.
- 35 A. Ong, *Flexible citizenship: the cultural logics of transnationality* (Durham 1999); M.P. Smith en L. Guarnizo (red.), *Transnationalism from below* (New Brunswick/Londen 2004).
- 36 L.E. Guarnizo, A. Portes en W. Haller, 'Assimilation and transnationalism: determinants of transnational political action among contemporary migrants', *American Journal of Sociology* 108:6 (2003) 121-148; Worldbank, *Global economic prospects 2006: economic implications of migration and remittances* (Washington 2005) 88.
- 37 Snel, Engbersen en Leerkes, 'Voorbij landsgrenzen'.
- 38 Idem, 78; A. Portes, 'Transnational entrepreneurs: an alternative form of immigrant economic adaptation', *American Sociological Review: Official Journal of the American Sociological Society* 67:2 (2002) 278-298.
- 39 M. Waters, *Ethnic options: choosing identities in America* (California 1990); H. Gans, 'Comment: ethnic invention and acculturation: a bumpy-line approach', *Journal of American Ethnic History* 11 (1992) 42-52.
- 40 C. Joppke en E. Morawska, 'Integrating immigrants in liberal nation-states: policies and practices', in: C. Joppke en E. Morawska (red.) *Toward assimilation and citizenship. Immigrants in liberal nation-states* (New York 2003) 1-36; P. Levitt, 'Keeping feet in both worlds: transnational practices and immigrant incorporation in the United States', in: Joppke en Morawska (eds.), *Toward assimilation and citizenship*, 177-94, 183.
- 41 Snel, Engbersen en Leerkes, 'Voorbij landsgrenzen', 87.
- 42 Zie ook: K. Vancluysen, M. Van Craen en J. Ackaert, 'Transnational activities and social-cultural integration of Moroccan and Turkish descendants in Flemish Belgium', XXVI IUSSP International Population Conference (Marrakech 2009).
- 43 Snel, Engbersen en Leerkes, 'Voorbij landsgrenzen', 97.
- 44 P. Mascini, A. Fermin en H. Snick, 'Burundese asielzoekers in Nederland: een strategische casestudy naar transnationalisme', Working Paper Series on Sociology (Erasmus Universiteit Rotterdam (2009).
- 45 T. Lacroix, 'Transnationalism and development: the example of Moroccan migrant networks', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35: 10 (2009) 1665-1678.
- 46 H. Ghorashi, 'Iraanse vrouwen, transnationaal of nationaal? Een (de)-territoriale benadering van "thuis" in Nederland en de VS', *Migrantenstudies* 3 (2003) 140-156.
- 47 R. Salih, *Gender in transnationalism. Home, longing and belonging among Moroccan migrant women* (Londen/New York 2003); E. Zontini, 'Immigrant women in Barcelona: coping with the consequences of transnational lives', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30:6 (2004) 1113-1144.
- 48 P. Levitt, '"You know, Abraham was really the first immigrant": religion and transnational migration', *International Migration Review* 37:3 (2003) 847-873.
- 49 Ghorashi, *Ways to survive, battles to win*, 266-268.
- 50 Snel, Engbersen en Leerkes, 'Voorbij landsgrenzen'; N. al-Ali, R. Black en K. Koser, 'Refugees and transnationalism: the experience of Bosnians and Eritreans in Europe', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27:4 (2001) 615-634; Portes et al. 'The study of transnationalism'.
- 51 Ghorashi, *Ways to survive, battles to win*, 262-263.
- 52 L. Buskens, 'Muslim identity in Dutch multicultural society', in: A. Borsboom en F. Jespers (red.), *Identity and religion: a multidisciplinary approach* (Saarbrücken 2003) 139-154.
- 53 T.H. Erikson, *Ethnicity and nationalism* (Londen 2002); Y.L. Espiritu, *Home bound: American lives across cultures, communities, and countries* (California 2003).
- 54 S. van Beuzekom, 'Local community: an unrecognized factor. Een studie naar de invloed van de lokale omgeving op de identiteitsconstructie en gevoelens van "home" en "belonging" van de transnationale Suryoye gemeenschap' (ongepubliceerde Masterscriptie) (Utrecht 2008) 31-32.
- 55 P. Pessar en S. Mahler, 'Transnational migration: bringing gender in', *International Migration Review* 37:3 (2003) 812-846, 812.
- 56 M. Schrover, 'Verschillen die verschil maken: inleiding op het themanummer over gender, migratie en

- overheidsbeleid in Nederland en België in de periode 1945-2005', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 5:1 (2008) 3-22; Van den Berg, 'Dat is bij jullie toch ook zo?', 81-86.
- 57 Salih, *Gender in transnationalism*; Pessar en Mahler, 'Transnational migration: bringing gender in', 814-815; J. Itzigsohn en S. Giorguli-Saucedo, 'Incorporation, transnationalism, and gender: immigrant incorporation and transnational participation as gendered processes', *International Migration Review* 39:4 (2005) 895-920.
- 58 M. di Leonardo, 'The female world of cards and holidays: women, families, and the work of kinship.' *Signs, Journal of Women in Culture and Society* 12:3 (1987) 440-453.
- 59 P. Hondagneu-Sotelo, "'I'm here, but I'm there". The meanings of Latina transnational motherhood', *Gender and Society* 11:5 (1997) 548-571; R. Salih, 'Moroccan migrant women: transnationalism, nation-states and gender', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27:4 (2001) 655-671; M. Pajnik en V. Bajt, 'Migrant women's transnationalism: family patterns and policies', *International Migration* (2010) 1-25.
- 60 L. Goldring, 'The gender and geography of citizenship in Mexico-U.S. transnational spaces', *Identities* 7:4 (2001) 501-537.
- 61 Itzigsohn en Giorguli Saucedo, 'Incorporation, transnationalism, and gender', 899-900.
- 62 B. Skeggs, *Formations of class and gender; becoming respectable* (Londen 1997) 226.
- 63 A.J. Schukink, *De Suryoye: een verborgen gemeenschap* (z.p. 2003) 50-55.
- 64 Van Amersfoort en Van Heelsum, 'Moroccan Berber immigrants in the Netherlands'.

Noten bij hoofdstuk 3 Marokkanen in Nederland

- 1 Cheikh Mohamed Younsi, *Passeport Lakhdar*. Tekst: Ahmed Benhari. Vertaling: Hannie Boer en Taher Jalily (Ongepubliceerd 2009).
- 2 Cheikh Mohamed Younsi werd in 1927 geboren in de regio Ahfir, nabij Berkane, en overleed op 27 augustus 2008 in Berkane.
- 3 S. Goedings, 'Echtgenotes, mijnarbeiders, au-pairs en soldaten. De pionnen op het Europese schaakbord. Gender en de Europese migratieonderhandelingen, 1950-1968', *Tijdschrift voor Sociale en Economische geschiedenis* 5:1 (2008) 49-74.
- 4 Cottaar en Bouras, *Marokkanen in Nederland*, 48-49, 67.
- 5 Aangehaald in: M. Oukbih en E. Verhey, 'De Hollandse droom: succesvolle Marokkanen in Nederland', *Vrij Nederland* (26 december 1978) 16.
- 6 Een uitgebreide beschrijving van de werving van Marokkaanse arbeiders staat in: Cottaar en Bouras, *Marokkanen in Nederland*, 22-49.
- 7 Aangehaald in: A. Botros en M. Six, *Ik was sterk en gezond. Een onderzoek naar de levensloop van Marokkaanse arbeidsongeschikten in Nederland* (Amsterdam 1986) 34.
- 8 Cottaar en Bouras, *Marokkanen in Nederland*, 83.
- 9 S. Langeweg, *Mijnbouw en arbeidsmarkt in Nederlands-Limburg. Herkomst, werving, mobiliteit en binding van mijnwerkers tussen 1900 en 1965* (Hilversum 2011) 198-199.
- 10 Cottaar en Bouras, *Marokkanen in Nederland*, 22-43.
- 11 W. Tinnemans, *Een gouden armband. Een geschiedenis van mediterrane immigranten in Nederland, 1945-1994* (Utrecht 1994) 64.
- 12 *De Waarheid*, 14 oktober 1966.
- 13 *De Waarheid*, 20 oktober 1966.
- 14 Cottaar en Bouras, *Marokkanen in Nederland*, 73-75.
- 15 Interview Brahim Amounan, 12 november 2009.
- 16 Interview Houssein Abourasse, 13 maart 2010.
- 17 H. de Haas en A. van Rooij, 'Migration as emancipation? The impact of internal and international migration on the position of women left behind in rural Morocco', *Oxford Development Studies* 38:1 (2010) 43-62, 45.
- 18 T. Fokkema en C. Harmsen, 'Herkomst en vestiging van de eerste generatie Marokkanen', *Demos. Bulletin over bevolking en samenleving* 25: 5 (2009) 1-4.
- 19 T. Fokkema, C. Harmsen en H. Nicolaas, 'Herkomst en vestiging van de eerste generatie Marokkanen in Nederland', *Bevolkingstrends*, 3^e kwartaal (2009) 51-56.
- 20 De Mas en Haffmans, *De gezinshereniging van Marokkanen in Nederland, 1968-1984*, 15.
- 21 Idem, 53.
- 22 C. van Praag, *Marokkanen in Nederland: een profiel*. Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NiDi), rapport nr. 67, (Den Haag 2006): <http://www.nidi.knaw.nl/en/output/reports/nidireport67.pdf/nidireport67.pdf>.
- 23 C. Lesger, L. Lucassen en M. Schrover, 'Is there life outside the migrant network? German immigrants in XIXth century Netherlands and the need for a more balanced migration typology', *Annales de Démographie Historique* 2 (2002) 29-50.

- 24 Fokkema, Harmsen en Nicolaas, 'Herkomst en vestiging van de eerste generatie Marokkanen in Nederland', 55.
- 25 Aangehaald in: Botros en Six, *Ik was sterk en gezond*, 35.
- 26 M. Nasr, *Ahmed: het verhaal van een gastarbeider* (Amersfoort 1984) 51.
- 27 H. Obdeijn, '“Op weg naar werk ver van huis”. Marokkaanse emigratie in historisch perspectief', *Migrantenstudies* 9:4 (1994) 34-49.
- 28 Cottaar en Bouras, *Marokkanen in Nederland*, 47.
- 29 Idem, 35-37.
- 30 Idem, 55-59.
- 31 M. Aziza, 'Un siècle et demi de migrations rifaines: de l'émigration saisonnière à l'émigration permanente', *Migrance* 24:2 (2005) 73-84.
- 32 Aziza, 'Un siècle et demi de migrations rifaines', 81.
- 33 Acceptatie van huurwoningen door migranten. Bijlage bij het *Buitenlanders Bulletin* 7:9 (1982).
- 34 'Vreedzaam langs elkaar heen leven', *Buitenlanders Bulletin* 9:3 (1984) 6.
- 35 Ph. J. Muus, 'Ontwikkelingen in de arbeidsmarktpositie van de eerste generatie mannen', in: L. van den Berg-Eldering (red.), *Van gastarbeider tot immigrant. Marokkanen en Turken in Nederland, 1965-1985* (Alphen aan den Rijn 1986) 112-118.
- 36 Muus, 'Ontwikkelingen in de arbeidsmarktpositie van de eerste generatie mannen', 116-117.
- 37 E.P. Martens en A.O. Verweij, *Marokkanen in Nederland. Kerncijfers 1996* (Rotterdam 1996) 35-42.
- 38 M. Distelbrink, T. Pels en A. Roodé, *Een wil, maar nog geen weg: Marokkaanse vrouwen en hun relatie tot de arbeidsmarkt* (Rotterdam 1995) 26.
- 39 A.J.G. Meulenbeek en A.L. Roodé, *Een eigen weg: Van denken naar doen. Hebben verblijfsduur en deelname aan banden invloed op de integratie van Turkse en Marokkaanse vrouwen in Dordrecht?* (Rotterdam 1993) 108; P. van Eekert en E. Gelderloos, *Vroeger was de wereld groter: reacties op langdurige werkloosheid bij Turken, Marokkanen en Surinamers* (Utrecht 1990) 61.
- 40 C. Bouw en C. Nelissen, 'Aantutten en doordouwen: Ongeschoolde vrouwen op de arbeidsmarkt', in: Van den Berg-Eldering, *Van gastarbeider tot immigrant*, 119-144.
- 41 Bouw en Nelissen, 'Aantutten en doordouwen', 121-122.
- 42 Van Eekert en Gelderloos, *Vroeger was de wereld groter*, 61.

Noten bij hoofdstuk 4 Nederlandse perspectieven op verbondenheid met het land van herkomst, 1960-2010

- 1 *NRC Handelsblad*, 7 mei 2011.
- 2 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027.980, inv. nr. 980, Tewerkstelling van Turken en Marokkanen in de jaren 1963-1967.
- 3 *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 2 april 1971.
- 4 *Nieuwe Leidsche Courant*, 20 januari 1972.
- 5 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027, inv. nr. 2336, Uitwijzing Marokkanen 1975; inv. nr. 1630, Verwijdering Marokkanen en Turken uit Venlo 1973-1974.
- 6 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027, inv. nr. 1541, Controle op Marokkanen in de gemeente Driebergen.
- 7 Idem.
- 8 *NRC Handelsblad*, 27 oktober 1973.
- 9 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027, inv. nr. 1206, Illegaal verblijvende Marokkanen te Tegelen 1973.
- 10 *NRC Handelsblad*, 27 oktober 1973.
- 11 Idem.
- 12 Interview Mohamed Tamsamani, 17 februari 2009.
- 13 Interview Hoceine Mnine, 15 januari 2008.
- 14 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027, inv. nr. 7, Marokkaanse arbeidskrachten 1965-1971.
- 15 Idem.
- 16 *De Telegraaf*, 18 juni 1979.
- 17 Idem.
- 18 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027, inv. nr. 1318, Ronselen van buitenlandse werknemers.
- 19 Idem.
- 20 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027, inv. nr. 1202, Wervingsovereenkomst met Marokko 1968-1970.
- 21 Idem.
- 22 Idem.
- 23 Tinnemans, *Een gouden armband*, 30-33.
- 24 T. de Lange, *Staat, markt en migrant. De regulering van arbeidsmigratie naar Nederland 1945-2006* (Den Haag 2007) 170.

- 25 Tinnemans, *Een gouden armband*, 85.
- 26 Aanhangel tot het Verslag van de Handelingen der Tweede Kamer, zitting 1969-1970, 527.
- 27 Cottaar en Bouras, *Marokkanen in Nederland*, 23-24.
- 28 *De Volkskrant*, 30 oktober 1969.
- 29 *Friese Koerier*, 28 juli 1967; *Provinciale Zeeuwse Courant*, 28 juli 1967; *De Waarheid*, 29 juli 1967.
- 30 *De Waarheid*, 17 januari 1969.
- 31 *De Waarheid*, 30 mei 1969.
- 32 *Haarlems Dagblad*, 10 juni 1971.
- 33 *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 2 april 1971.
- 34 Aanhangel tot het Verslag van de Handelingen der Eerste Kamer, zitting 1971-1972, 63.
- 35 Idem.
- 36 Aanhangel tot het Verslag van de Handelingen der Eerste Kamer, zitting 1972-1973, 41.
- 37 Aanhangel tot het Verslag van de Handelingen der Tweede Kamer, zitting 1972-1973, 3003.
- 38 *NRC Handelsblad*, 16 juni 1979.
- 39 Aanhangel tot het Verslag van de Handelingen der Tweede Kamer, zitting 1978-1979, 3149.
- 40 *Nota Buitenlandse Werknemers*, 10 504, nr. 2, 1970, 14.
- 41 Idem, 14.
- 42 H.B. Entzinger, *Het minderhedenbeleid. Dilemma's voor de overheid in Nederland en zes andere immigratielanden in Europa* (Meppel-Amsterdam 1984) 87.
- 43 Handelingen Eerste Kamer, zitting 1973-1974 10504 ondernummer 1, 8-9.
- 44 Handelingen Tweede Kamer, zitting 1974-1975 17 oktober 1974, 617.
- 45 W.F. Heinemeijer, H. van Amersfoort, W. Ettema, P. de Mas en H.H. van der Wusten, *Weggaan om te blijven. Gevolgen van gastarbeid op het Marokkaanse platteland* (Amsterdam 1976); Den Haag: Remplod/Nuffic; *Remigratie van buitenlanders: niet terug naar af* (Utrecht 1982); Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *Allochtonenbeleid 1989* (Den Haag 1989).
- 46 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027.2107, inv. nr. 2107, Marokkanen 1982-1985.
- 47 *Nota Buitenlandse Werknemers*, 13.
- 48 Idem, 10.
- 49 M. Schrover, 'Pillarization, multiculturalism and cultural freezing, Dutch migration history and the enforcement of essentialist ideas', *BMGN/LCHR*, 125:2/3 (2010) 329-354.
- 50 Tinnemans, *Een gouden armband*, 132-133.
- 51 *Peel en Maas*, 2 april 1976.
- 52 Idem.
- 53 Interview Mustapha Slaby, 2 februari 2009.
- 54 Idem.
- 55 *Leeuwarder Courant*, 3 februari 1972.
- 56 Idem.
- 57 *Leidsche Courant*, 2 mei 1977.
- 58 NA Beleidsarchief IND, 5.023.5027, inv. nr. 1206, Illegaal verblijvende Marokkanen te Tegelen 1973.
- 59 J.W. Duyvendak, H.A. van der Heijden, R. Koopmans en L. Wijmans, *Tussen verbeelding en macht, 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam 1992).
- 60 V. Mamadouh, *De stad in eigen hand, Provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging* (Amsterdam 1992).
- 61 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027, inv. nr. 1206, Illegaal verblijvende Marokkanen te Tegelen 1973.
- 62 *Het Utrechts Nieuwsblad*, 24 maart 1965, 2.
- 63 *De Waarheid*, 27 juli 1965.
- 64 *Het Utrechts Nieuwsblad*, 23 december 1965.
- 65 N.W. Soetens, *Gastarbeiders, wat heeft het hun gebracht? Autobiografisch verslag over het Actiecomitee Pro Gastarbeiders* (Rotterdam 2008).
- 66 *Het Vrije Volk*, 16 juni 1969.
- 67 *De Volkskrant*, 17 juni 1969.
- 68 *NRC Handelsblad*, 16 juni 1971.
- 69 *De Telegraaf*, 17 juni 1969.
- 70 Idem.
- 71 *De Volkskrant*, 17 juni 1969; *De Telegraaf*, 17 juni.
- 72 *De Telegraaf*, 17 juni 1969.
- 73 *NRC Handelsblad*, 18 juni 1969; *De Telegraaf*, 19 juni 1969.
- 74 Soetens, *Gastarbeiders, wat heeft het hun gebracht?*, 14.
- 75 Idem, 15.
- 76 NA, Beleidsarchief Immigratie- en Naturalisatiedienst, 5.023.5027, inv. nr. 7, Marokkaanse arbeidskrachten 1965-1971.

- 77 Idem.
- 78 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 28 689, nrs. 8-9.
- 79 Van der Valk, *Van migratie naar burgerschap*, 35.
- 80 Interview Ineke van der Valk, 19 november 2008.
- 81 Idem.
- 82 A. Oechies, 'Gastarbeid in ontwikkeling. De Amsterdamse Werkgroep DAR t.b.v. Turkse en Marokkaanse gastarbeiders (1966-1976): ontvangst van haar ideeën en acties' (ongepubliceerde doctoraalscriptie Minderheden-geschiedenis Leiden 2002) 47.
- 83 Oechies, 'Gastarbeid in ontwikkeling', 47.
- 84 Aangehaald in: E.S.M. Thomeer, 'Eiland binnen Utrecht. De maatschappelijke positie van Turken en Marokkanen in de Utrechtse wijk Kanaleneiland omstreeks 1980' (ongepubliceerde doctoraalscriptie Economische en Sociale Geschiedenis Universiteit Utrecht (2005) 33.
- 85 Soetens, *Gastarbeiders, wat heeft het hun gebracht?*, 54.
- 86 *Leidsch Dagblad*, 27 juni 1977.
- 87 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 28 689, nrs. 8-9, 473.
- 88 Interview Driss Boujoufi, 25 september 2008.
- 89 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 28 689, nrs. 8-9, 474.
- 90 Migrantenraad, *Informatie Migrantenraad* (Utrecht 1975) 1.
- 91 P. Ester en O. Mellegers, *De Migrantenraad. Een tussentijdse evaluatie* (Utrecht 1974) 9.
- 92 Interview Driss Boujoufi, 25 september 2008.
- 93 Tinnemans, *Een gouden armband*, 137.
- 94 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 28 689, nr. 12, 138-139.
- 95 Vergelijk: M. Schrover, 'No more than a keg of beer. The coherence of German immigrant communities', in: L. Lucassen, J. Oltmer en D. Feldman (red.), *Paths of integration. Migrants in Western Europe (1880-2004)* (Amsterdam 2006) 222-238.
- 96 S. Olfers, 'Arbeidsmigrant of vluchteling? Achtergronden van de Spaanse migratie naar Nederland, 1960-1980', CGM Working Paper 5 (Amsterdam 2004).
- 97 *De Waarheid*, 30 januari 1975.
- 98 Tinnemans, *Een gouden armband*, 147.
- 99 Het Marokko Komitee, *De lange arm van koning Hassan. Dossier Amicales* (Rotterdam 1978) 15-16.
- 100 Het Marokko Komitee, *De lange arm van koning Hassan*, 16.
- 101 R. Wiercx, 'SBW-funktionarissen op Hassan's receptie', *Motief* 4:5 (1978) 1.
- 102 *Provinciale Zeeuwse Courant*, 1 september 1983.
- 103 Interview Abdou Menebhi, 2 april 2008.
- 104 Aangehaald in: Van der Valk, *Van migratie naar burgerschap*, 147.
- 105 *NRC Handelsblad*, 5 oktober 1984; *Provinciale Zeeuwse Courant*, 20 oktober 1984.
- 106 Aanhangel van de Handelingen, Tweede Kamer, zitting 1977-1978, 1063.
- 107 *Provinciale Zeeuwse Courant*, 19 september 1977.
- 108 *Provinciale Zeeuwse Courant*, 13 mei 1978.
- 109 Aanhangel van de Handelingen, Tweede Kamer, zitting 1977-1978, 1063.
- 110 Landman, *Van mat tot minaret*; T. Sunier, 'Moslims in de Nederlandse politieke arena', in: T. Sunier, J.W. Duyvendak, S. Saharso en F. Steijlen (red.), *Emancipatie en subcultuur: sociale bewegingen in België en Nederland* (Amsterdam 2000) 138-157; Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 28 689, nr. 12, 139, 141.
- 111 M. Bruquetas-Callejo, B. Garcés-Masareñas, R. Penninx en P. Scholten, *Policymaking related to immigration and integration. The Dutch Case*, IMISCOE Working Paper: Country report, nr. 15 (Amsterdam 2006) 15.
- 112 Nota Minderhedenbeleid (Den Haag 1983) 15.
- 113 Beginselprogramma vvd, te vinden op: www.rug.nl/dnpp/politiekepartijen.
- 114 Beginselprogramma cda, te vinden op: www.rug.nl/dnpp/politiekepartijen.
- 115 *NRC Handelsblad*, 14 april 1983.
- 116 Bijzondere commissie voor het Minderhedenbeleid, Notitie remigratiebeleid 1985, 18 939, 89-8-89-24.
- 117 Minderhedennota, 16 102, nrs. 20-21, 10v.
- 118 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 28 689, nr. 12, 251.
- 119 *Minderhedennota* (Den Haag 1983) 108.
- 120 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 28 689, nr. 10 218.
- 121 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 28 689, nr. 12, 137, 248.
- 122 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 28 689, nr. 12, 130, 134, 253.
- 123 'Marokkaanse vrouwen in buurthuis De Pijp', *Buitenlanders Bulletin* 9:1 (1984) 31.
- 124 'Buitenlandse vrouwen in Rotterdam manifesteren zich', *Buitenlanders Bulletin* 9:2 (1984) 9.
- 125 L. Lucassen en A.J.F. Köbben, *Het partiële gelijk. Controverses over het onderwijs in de eigen taal en cultuur en de rol daarbij van beleid en wetenschap (1951-1991)* (Amsterdam/Lisse 1992) 13-14.
- 126 Deze vraag wordt reeds beantwoord in de studie van Lucassen en Köbben, *Het partiële gelijk*.

- 127 Handelingen Tweede Kamer, Onderzoek Integratiebeleid, vergaderjaar 2003-2004, 28689, nrs. 8-9.
- 128 'Marokkaanse school in Utrecht', *Gastonderwijs. Informatieblad over onderwijs aan buitenlandse kinderen* 1:3 (1975) 4.
- 129 'Marokkaanse school in Utrecht', 4.
- 130 'Marokkaanse school in Utrecht', 5.
- 131 'Marokkaanse school in Utrecht', 14-15.
- 132 Lucassen en Köbben, *Het partiële gelijk*, 52.
- 133 Handelingen Tweede Kamer, zitting 1982-1983, 16 102, nr. 20-21.
- 134 Idem.
- 135 Van der Valk, *Van migratie naar burgerschap*, 118, 120-121.
- 136 'De school van de migratie', *Buitenlanders Bulletin* 9:9 (1984) 5.
- 137 W. Tinnemans, 'Marokkaanse onderwijzers geen agenten van regime', *Buitenlanders Bulletin* 10:8 (1985) 6-9, 7.
- 138 Handelingen Tweede Kamer, zitting 1983-1984, 18 130, nr. 5. Andere verdragen werden gesloten met Spanje, Turkije en Joegoslavië.
- 139 Handelingen Tweede Kamer, zitting 1983-1984, 18 130, nr. 4.
- 140 *Provinciale Zeeuwse Courant*, 10 augustus 1983.
- 141 Handelingen Tweede Kamer, zitting 1983-1984, 18 130, nr. 4.
- 142 Handelingen Tweede Kamer, zitting 1983-1984, 18 130, nr. 3.
- 143 Handelingen Tweede Kamer, zitting 1983-1984, 2618.
- 144 Idem.
- 145 *Provinciale Zeeuwse Courant*, 25 februari 1983.
- 146 *Provinciale Zeeuwse Courant*, 9 februari 1984.
- 147 W. Tinnemans, 'Tegemoetkoming gemeente Utrecht', *Buitenlanders Bulletin* 10:4 (1985) 15-17.
- 148 Idem.
- 149 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 28 689, nrs. 8-9, 321.
- 150 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 28 689, nrs. 8-9, 322.
- 151 BVD, *De democratische rechtsorde en islamitisch onderwijs. Buitenlandse inmenging en anti-integratieve tendensen* (Den Haag 2002) 22.
- 152 BVD, *De democratische rechtsorde en islamitisch onderwijs. Buitenlandse inmenging en anti-integratieve tendensen* (Den Haag 2002) 12, 18.
- 153 *De Volkskrant*, 22 januari 1981.
- 154 J. Rath, 'Wijkverkiezingen in Amsterdam en Rotterdam', *Buitenlanders Bulletin* 6:10 (1981) 9.
- 155 J. Rath, 'The Enfranchisement of immigrants in practice. Turkish and Moroccan islands in the fairway of Dutch politics', *Netherlands Journal of Sociology* 19:2 (1983) 151-180; J. Rath, 'Immigrant candidates in the Netherlands', *Cahier d'études sur la Méditerranée orientale et le monde Turco-Iranien* 1 (1985) 46-62; D. Jacobs, 'Discourse, politics and policy: The Dutch parliamentary debate about voting rights for foreign residents', *International Migration Review* 32:2 (1998) 250-373; K. Groenendijk, *Local voting rights for non-nationals in Europe: what we know and what we need to learn* (Washington 2008).
- 156 T. H. Marshall, *Class citizenship and social development: Essays with an introduction by Seymour Martin Lipset* (New York 1964).
- 157 *Het Vrije Volk*, 5 juli 1985.
- 158 *NRC Handelsblad*, 15 maart 1986.
- 159 *Het Vrije Volk*, 25 november 1985.
- 160 *NRC Handelsblad*, 10 maart 1986.
- 161 Van der Valk, *Van migratie naar burgerschap*, 171.
- 162 Rath, 'The Enfranchisement of immigrants in practice', 161.
- 163 *Provinciale Zeeuwse Courant*, 11 maart 1986.
- 164 *Leidsch Dagblad*, 7 februari 1986.
- 165 *Leidsche Courant*, 18 maart 1986.
- 166 *Leidsche Courant*, 14 maart 1986.
- 167 Interview Abdou Menebhi, 2 april 2008.
- 168 *Leidsch Dagblad*, 17 maart 1986.
- 169 *Nieuwsblad van het Noorden*, 19 maart 1986.
- 170 *Leidsche Courant*, 20 maart 1986.
- 171 J. Tillie, *Kleurrijk kiezen, opkomst en stemgedrag van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen 2 maart 1994* (Utrecht 1994).
- 172 *NRC Handelsblad*, 20 maart 1986.
- 173 Handelingen Tweede Kamer, zitting 1985-1986, Aanhangsel, 1269; Tweede Kamer, Vragen, 3982.
- 174 Handelingen Tweede Kamer, zitting 1985-1986, Aanhangsel, 1269; Tweede Kamer, Vragen, 3982.
- 175 Handelingen Tweede Kamer, zitting 1985-1986, Aanhangsel, 1269; Tweede Kamer, Vragen, 3982.

- 176 Handelingen Tweede Kamer, zitting 1985-1986, Aanhangsel, 1269; Tweede Kamer, Vragen, 3982-3984.
- 177 Dezelfde ontmoedigende verklaringen werden afgelegd door de Marokkaanse koning aan de vooravond van de gemeenteraadsverkiezingen in 1990. Ook toen verwierp de Nederlandse politiek deze ongewenste verklaringen.
- 178 Lucassen en Lucassen, 'Winnaars en verliezers'; A. Fickers, 'At the crossroad. The impact of the Rushdie Affair on the framing of the Dutch and British public debates on immigrant integration' (ongepubliceerde MA scriptie Universiteit Leiden) (Leiden 2012).
- 179 *Vrij Nederland*, 25 februari 1989, 8.
- 180 *NRC Handelsblad*, 8 maart 1989.
- 181 *Elsevier*, 19 mei 2001.
- 182 M. Bruquetas-Callejo, B. Garcés-Mascareñas, R. Penninx en P. Scholten, 'The case of the Netherlands', in: G. Zincone, R. Penninx en M. Borkert (red.), *Migration policymaking in Europe, The dynamics of actors and contexts in past and present* (Amsterdam 2011) 129-164.
- 183 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *Migrantenbeleid* (Den Haag 1989).
- 184 E. Snel, *De vermeende kloof tussen culturen* (Twente 2003).
- 185 *NRC Handelsblad*, 29 januari 2000.
- 186 Scheffer, *Het land van aankomst*, 49.
- 187 Commissie Blok, *Bruggen bouwen. Eindrapport van de Tijdelijke Parlementaire Onderzoekscommissie Integratiebeleid* (Den Haag 2004) 53.
- 188 *De Volkskrant*, 4 december 2004.
- 189 *NRC Handelsblad*, 15 februari 2009.
- 190 *NRC Handelsblad*, 28 april 2007.
- 191 K. Ouchan, *Nooit geschreven boek aan mijn vader* (Amsterdam 2001).
- 192 Obdeijn, 'Op weg naar werk ver van huis', 42.
- 193 F.J.A. van der Velden, 'Marokkaans en Nederlands familierecht; botsende concepten en praktische oplossingen', *Justitiële Verkenningen* 27:5 (2001) 32-46.
- 194 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 28 689, nr. 13, 98.
- 195 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2004-2005 Kamerstuk 29742 nr. 7 29 742 Interpellatie inzake het achterlaten van vrouwen en kinderen in Marokko nr. 7, Brief van de minister voor vreemdelingenzaken en integratie.
- 196 Verslag werkbezoek minister Verdonk aan Marokko 13 en 14 juni 2005, kamerstuk 19637-953.
- 197 Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 306.
- 198 *Algemeen Dagblad*, 19 september 2008; *NRC Handelsblad*, 28 september 2008; *de Volkskrant*, 5 oktober 2008.
- 199 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2008-2009, 28 844, nr. 25.
- 200 Idem.
- 201 *Elsevier*, 28 oktober 2008.
- 202 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2008-2009, 18-1324.
- 203 Idem.
- 204 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2008-2009, 28 844, nr. 25 1.
- 205 Idem.
- 206 *De Volkskrant*, 2 oktober 2008.
- 207 Idem.
- 208 Idem.
- 209 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2008-2009, nr. 18, 1304.
- 210 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2008-2009, nr. 18, 1304-1331.
- 211 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2008-2009, nr. 18, 1308-1309.
- 212 www.cbs.nl.
- 213 Idem.
- 214 Handelingen Tweede Kamer, zitting 1992-1993, 23 029 (1461), nr. 3, 2-4.
- 215 WRR-rapport, *Identificatie met Nederland* (Amsterdam 2007) 91.
- 216 www.statline.cbs.nl, 'Allochtonen met dubbele nationaliteit per 1 januari 2007'.
- 217 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 3 november 2003, 20 200 VI, nr. 81.
- 218 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, 28 689, nr. 19.
- 219 Handelingen Tweede Kamer, zitting 2003-2004, nr. 94, 6082.
- 220 *De Volkskrant*, 24 februari 2007.
- 221 *Beleidsnota Integratie, binding, burgerschap* (Den Haag 2011).

Noten bij hoofdstuk 5 Marokkaanse perspectieven op verbondenheid met het herkomstland, 1960-2010

- 1 M.F.Jacobson, *Roots too. White ethnic revival in post-civil rights America* (Londen 2006) 11.
- 2 Jacobson, *Roots too*, 12.
- 3 Idem.
- 4 B. Gray, 'Steering a course somewhere between hegemonic discourses of Irishness', in: R. Lentin (red.), *The expanding nation: Towards a multi-ethnic Ireland*, Conference Proceedings, Trinity College Dublin (1999) 66-73.
- 5 *Daily Mail*, 23 mei 2011.
- 6 *Aujourd'hui Le Maroc*, 13 februari 2008.
- 7 <http://www.marocainsdumonde.gov.ma/actions-en-faveur-des-mre/bilan-du-programme-national-des-marocains-résidant-à-l'étranger-2008-2011>.
- 8 Ter gelegenheid van de 32ste gedenkdag van de Groene Mars presenteerde koning Mohammed VI zijn plannen aan het Marokkaanse volk: http://www.map.ma/mapfr/discours/marche_verte_07.htm, geraadpleegd op 30 januari 2008.
- 9 M. Schrover en M. van Faassen, 'Invisibility and selectivity. Introduction to the special issue on Dutch overseas emigration in the nineteenth and twentieth century', *Tijdschrift door Sociale en Economische Geschiedenis/The Low Countries Journal of Social and Economic History* 7 (2) 2010, 3-31.
- 10 L. Brand, *Citizens abroad: emigration and the state in the Middle East and North Africa* (Cambridge 2006), 2-3.
- 11 E.A. Tan, Edita, Overseas Filipinos' Remittance Behavior, Discussion Paper No. 0603, University of the Philippines, Diliman, School of Economics, August 2006.beschikbaar op: <http://www.econ.upd.edu.ph/dp/index.php/dp/article/viewFile/76/68>.
- 12 Brand, *Citizens abroad*, 2, 3.
- 13 http://www.map.ma/mapfr/discours/marche_verte_07.htm.
- 14 Lucassen en Penninx, 'Caught between Scylla en Charybdis?'
- 15 D. Gabaccia, D. Hoerder en A. Walaszek, 'Emigration and nation-building during the mass migrations from Europe', in: N.L. Green en F. Weil (red.), *Citizenship and those who leave: The politics of emigration and expatriation*, (Urbana 2007) 63-90.
- 16 Gabaccia, Hoerder en Walaszek, 'Emigration and nation building during the mass migrations from Europe', 75.
- 17 Idem; M. Schrover, *Een kolonie van Duitsers. Groepsvorming onder Duitse immigranten in Utrecht in de negentiende eeuw* (Amsterdam 2002).
- 18 Gabaccia, Hoerder en Walaszek, 'Emigration and nation building', 75; R. Penninx en M. Schrover, *Bastion of bindmiddel? De organisatie van migranten in historisch perspectief* (Amsterdam 2001).
- 19 R. Bauböck, 'Towards a political theory of migrant transnationalism', *International Migration Review* 37:2 (2003) 700-723.
- 20 M.I. Choate, "'Sending states" transnational interventions in politics, culture and economics: the historical example of Italy', *International Migration Review* 41:3 (2007) 728-768; Levitt en Glick-Schiller, 'Conceptualizing simultaneity'; Levitt en De la Dehesa, 'Transnational migration and the redefinition of the state'; De Haas, 'Between courting and controlling', 12-17.
- 21 J. Itzigsohn, 'Immigration and the boundaries of citizenship: the institutions of immigrants' political transnationalism', *International Migration Review* 34:4 (2000) 1126-1154, 1131; S. Mahler, 'Constructing international relations: the role of transnational migrants and other non-state actors', *Identities: Global Studies in Culture and Power* 7 (2000) 197-232.
- 22 E. Ostergaard-Nielsen, 'The politics of migrants' transnational practices', *International Migration Review* 37:3 (2003) 760-786.
- 23 Brand, *Citizens abroad*, 14.
- 24 Y. Shain, 'Ethnic diasporas and U.S. foreign policy', *Political Science Quarterly* 109:5 (1994-1995) 811-841.
- 25 L. Mügge, *Beyond Dutch Borders. Transnational politics among colonial migrants, guest workers and the second generation* (Amsterdam 2010) 35-40.
- 26 Obdeijn, De Mas en Hermans, *Geschiedenis van Marokko*, 123.
- 27 H. Bousetta, 'Comment Hassan II a organisé l'immigration des Marocains', *Demain* (2002) 97-98.
- 28 A. Kreienbrink, 'Country of emigration and new country of immigration? Challenges for Moroccan migration policy between Africa and Europe', *Stichproben. Wiener Zeitschrift für kritische Afrikastudien* 8:5 (2005) 193-219, 194-195.
- 29 Kreienbrink, 'Country of emigration and new country of immigration?', 195.
- 30 M. Mazouz, *Le Maroc et l'immigration marocaine en France* (Parijs 1985); S. Collinson, *Shore to shore. The politics of migration in Euro-Maghreb relations* (Londen 1996).
- 31 J.R. McDonald, 'Labor immigration in France, 1946-1965', *Annals of the Association of American Geographers* 59:1 (1969) 116-134, 125-130.

- 32 Kreienbrink, 'Country of emigration and new country of immigration?', 196.
- 33 Idem.
- 34 Schrover en Faassen, 'Invisibility and selectivity'.
- 35 H. de Haas, 'Between courting and controlling: the Moroccan state and "its" emigrants', Working paper nr. 54, University of Oxford (2007) 17-18. Online beschikbaar: http://www.compas.ox.ac.uk/publications/working_papers.shtml.
- 36 M. Baldwin-Edwards, '"Between a rock & a hard place": North Africa as a region of emigration, immigration & transit migration', *Review of African Political Economy* 33:108 (2006) 311-324, 312.
- 37 Brand, *Citizens abroad*, 61.
- 38 H. de Haas, 'Morocco's migration experience: a transitional perspective', *International Migration* 45:4 (2007) 39-77, 56.
- 39 M. Khachani, 'Maroc: la dimension démographique et économique des migrations', *CARIM Mediterranean Migration Report 2008-2009* (San Domenico di Fiesole 2009), 209-219.
- 40 M. Khachani, 'The impact of migration on the Moroccan economy', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35:10 (2009) 1609-1621, 1614.
- 41 De Haas en Plug, 'Cherishing the goose', 603-634.
- 42 Khachani, 'The impact of migration on the Moroccan economy', 1615.
- 43 S. Adolf, *Marokko achter de schermen. De wedloop voor een betere toekomst* (Amsterdam 2005) 26-28.
- 44 Adolf, *Marokko achter de schermen*, 28.
- 45 Obdeijn, De Mas en Hermans, *Geschiedenis van Marokko*, 158-165.
- 46 A. Belguendouz, *La communauté marocaine à l'étranger et la nouvelle marche marocaine* (Kenitra 1999).
- 47 Brand, *Citizens abroad*, 71.
- 48 Tinnemans, *Een gouden armband*, 144-145.
- 49 Obdeijn, De Mas, Hermans, *De geschiedenis van Marokko*, 230.
- 50 Brand, *Citizens abroad*, 72.
- 51 Tot op heden beschouwt de Marokkaanse overheid alle Marokkanen die woonachtig zijn in het buitenland als haar onderdanen, zelfs als ze behoren tot de zogenaamde derde generatie of wanneer ze een tweede nationaliteit hebben aangenomen.
- 52 Olfers, *Arbeidsmigrant of vluchteling?*
- 53 Gabaccia, Hoerder en Walaszek, 'Emigration and nation building', 80.
- 54 <http://www.marocainsdumonde.gov.ma/ministère-de-la-cmre/mre-en-chiffres>.
- 55 L. Brand, 'States and their expatriates: explaining the development of Tunisian and Moroccan emigration-related institutions', *The Center for Comparative Immigration Studies Working Paper* 52 (2002) 10.
- 56 Belguendouz, *Les Marocains à l'étranger*, 56-57.
- 57 Brand, *Citizens abroad*, 75.
- 58 Brand, 'States and their expatriates', 11-12.
- 59 *Het Nieuwsblad*, 9 januari 2006.
- 60 <http://www.marocainsdumonde.gov.ma/ministère-de-la-cmre/stratégie-et-plan-d'action>.
- 61 Brand, *Citizens abroad*, 80-81.
- 62 Belguendouz, *Les Marocains à l'étranger*, 256.
- 63 S. Bouddouft, 'Marokkaanse migratiepolitiek. Toezicht op arbeidsmigranten en hun valuta', *Justitiële Verkenningen* 27:5 (2001) 72-86, 80.
- 64 Belguendouz, *Les Marocains à l'étranger*, 256.
- 65 Aangehaald in: Brand, *Citizens abroad*, 83.
- 66 Interview Abdou Menebhi, 2 april 2008.
- 67 *NRC Handelsblad*, 27 september 1994.
- 68 KMAN, *Verslag van de reis naar Marokko*, september 1994.
- 69 http://www.map.ma/eng/sections/speeches/full_text_of_king_s3744/view, geraadpleegd op 30 januari 2008.
- 70 *Elsevier*, 3 maart 2007.
- 71 *Allochtonenweblog*, 10 november 2008.
- 72 *NRC Handelsblad*, 9 december 2008.
- 73 *Trouw*, 8 februari 2008.

Noten bij hoofdstuk 6 Marokkaanse organisaties en hun banden met Marokko, 1960-2010

- 1 L. Morales en L. Jorba, 'Transnational links and practices of migrants' organisations in Spain', in: R. Bauböck en T. Faist (red.) *Diaspora and transnationalism. Concepts, theories and methods* (Amsterdam 2010) 267-294, 269; T. Faist, 'Transnational social spaces out of international migration: Evolution, significance and future prospects', *European Journal of Sociology* 39:2 (1998) 213-247, 214.

- 2 T. Sunier, *Islam in beweging. Turkse jongeren en islamitische organisaties* (Amsterdam 1996); A. van Heelsum, *Migrantenorganisaties in Nederland, deel 1* (Utrecht 2004); A. van Heelsum, *Migrantenorganisaties in Nederland, deel 2* (Utrecht 2004); Landman, *Van mat tot minaret*.
- 3 P. de Vries, 'De korte maar bewogen geschiedenis van de Amicale', *Motief* 2:2 (1976) 17.
- 4 Interview Driss Boujoufi, 25 september 2008.
- 5 Interview Salah Abdellaoui, 26 september 2008.
- 6 Idem.
- 7 Interview Driss Boujoufi, 25 september 2008.
- 8 Interview Mohammed Rabbae, 9 september 2008.
- 9 Het Marokko Komitee, *De lange arm van koning Hassan. Dossier Amicales. De banden van een Marokkaanse spionageorganisatie in Nederland* (Rotterdam 1977) 8.
- 10 Interview Abdou Menebhi, 2 april 2008.
- 11 Idem.
- 12 Het Marokko Komitee, *De lange arm van koning Hassan*, 8.
- 13 Soetens, *Gastarbeiders, wat heeft het hun gebracht?*
- 14 Interview Abdeslam Ulichki, 21 november 2008.
- 15 Het Marokko Komitee, *De lange arm van koning Hassan*, 10.
- 16 Interview Abdesslam Ulichki, 21 november 2008.
- 17 *NRC Handelsblad*, 28 februari 1976.
- 18 *De Volkskrant*, 18 januari 1975.
- 19 Idem.
- 20 De Vries, 'De korte maar bewogen geschiedenis van de Amicale', 18.
- 21 G. Koethof, 'Een "populaire" volksbank voor Marokkanen', *Motief* 2:5 (1976) 23-25.
- 22 Koehof, 'Een "populaire" volksbank voor Marokkanen', 23.
- 23 Interview Salah Abdellaoui, 26 september 2008.
- 24 *Nieuwsblad van het Noorden*, 13 mei 1978.
- 25 Interview Salah Abdellaoui, 26 september 2008.
- 26 Interview Abdeslam Ulichki, 21 november 2008.
- 27 Het Marokko Komitee, *De lange arm van koning Hassan*, 12.
- 28 P. de Vries, 'De Amicale voelt zich op z'n ziel getrapt', *Motief* 2:2 (1976) 20-22.
- 29 *Het Vrije Volk*, 27 maart 1976.
- 30 'Amicales vergaderen met steun regering', *Motief*, 3:4 (1977) 1.
- 31 *Nieuwe Leidsche Courant*, 10 juni 1975.
- 32 L. van der Valk, 'Eenvoudige Marokkanen voedingsbodem voor Amicale-terreur', *Motief* 3:4 (1977) 8-10.
- 33 Interview Ineke van der Valk, 16 mei 2008.
- 34 Interview Abdou Menebhi, 2 april 2008.
- 35 *Trouw*, 10 juli 1976.
- 36 Interview Ineke van der Valk, 16 mei 2008.
- 37 P. de Vries, 'Marokkokomitee door Sjef Theunis te water gelaten', *Motief* 2:7 (1976) 5-6.
- 38 Interview Ineke van der Valk, 19 november 2008.
- 39 De Vries, 'Marokkokomitee door Sjef Theunis te water gelaten', 6.
- 40 *Nieuwe Leidsche Courant*, 24 januari 1978.
- 41 Van der Valk, 'Eenvoudige Marokkanen voedingsbodem voor Amicale-terreur', 9.
- 42 Marokko Komitee, *De lange arm van koning Hassan*, 27.
- 43 Idem.
- 44 Interview Abdou Menebhi, 2 april 2008.
- 45 Idem; Interview Ineke van der Valk, 19 april 2008.
- 46 Interview Abdou Menebhi, 2 april 2008.
- 47 *De Waarheid*, 27 maart 1984.
- 48 L. van der Linde, 'Het regularisatie-drama', *Motief* 1:1 (1975) 26-28; L. van der Linde, 'Ook tweede regularisatie bracht geen oplossing', *Motief* 1:2 (1976) 6-7.
- 49 *Het Parool*, 4 november 1975.
- 50 Interview Abdou Menebhi, 2 april 2008.
- 51 *Trouw*, 6 oktober 1975; *NRC Handelsblad*, 6 oktober 1975.
- 52 'Marokkanen dwongen konsulaat passen af', *Motief* 1:3 (1975) 25.
- 53 *Het Parool*, 14 november 1975.
- 54 *Trouw*, 6 oktober 1975.
- 55 P. de Vries, 'Radeloze Marokkanen in hongerstaking', *Motief* 1:4 (1975) 7-9.
- 56 *De Volkskrant*, 11 november 1972.
- 57 *De Volkskrant*, 24 november 1975.
- 58 *De Volkskrant*, 25 november 1975.

- 59 *De Volkskrant*, 20 november 1975.
- 60 P. de Vries, 'Felle en grimmige demonstratie voor generaal pardon', *Motief* 1:3 (1975) 7-8.
- 61 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027, inv. nr. 2359, Kerk-Marokkanen.
- 62 *NRC Handelsblad*, 11 december 1975.
- 63 *De Volkskrant*, 11 december 1975.
- 64 *De Volkskrant*, 15 december 1975; *de Volkskrant*, 16 december 1975; *NRC Handelsblad*, 17 december 1975.
- 65 *De Volkskrant*, 17 december 1975.
- 66 *De Volkskrant*, 19 december 1975.
- 67 *De Volkskrant*, 7 januari 1975.
- 68 *De Volkskrant*, 13 maart 1976.
- 69 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027, inv. nr. 2359, Kerk-Marokkanen.
- 70 *Leeuwarder Courant*, 9 augustus 1978.
- 71 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027, inv. nr. 2359, Kerk-Marokkanen.
- 72 Idem.
- 73 Idem.
- 74 Idem.
- 75 *Nieuwsblad van het Noorden*, 21 juli 1976.
- 76 *De Groene Amsterdammer*, 4 oktober 1978; *de Volkskrant*, 13 oktober 1978; *Haarlems Dagblad*, 12 oktober 1978.
- 77 Handelingen Tweede Kamer, zitting 1977-1978, aanhangsel, 1703.
- 78 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027, inv. nr. 2359, Kerk-Marokkanen.
- 79 Idem.
- 80 NA, Beleidsarchief IND, 5.023.5027, inv. nr. 7, Marokkaanse arbeidskrachten 1965-1971.
- 81 *NRC Handelsblad*, 3 augustus 1978; *NRC Handelsblad*, 5 augustus 1978; *de Volkskrant*, 4 augustus 1978.
- 82 *De Telegraaf*, 5 augustus 1978.
- 83 *NRC Handelsblad*, 7 augustus 1978.
- 84 *NRC Handelsblad*, 8 augustus 1978.
- 85 Idem.
- 86 *NRC Handelsblad*, 14 augustus 1978; *De Telegraaf*, 14 augustus 1978.
- 87 *De Waarheid*, 28 augustus 1978; *de Volkskrant*, 28 augustus 1978.
- 88 *De Waarheid*, 11 augustus 1978.
- 89 *Limburgsch Dagblad*, 30 augustus 1978; *de Volkskrant*, 30 augustus 1978.
- 90 *De Waarheid*, 11 augustus 1978.
- 91 *De Waarheid*, 12 september 1978.
- 92 *Limburgsch Dagblad*, 11 oktober 1978.
- 93 S. Land, 'Uitwijzing Marokkaanse hongerstakers onafwendbaar', *Motief* 4:6 (1978) 18-19.
- 94 *Het Parool*, 14 oktober 1978.
- 95 Dergelijke uitkomsten zijn ook te zien bij andere eerdere en latere gevallen. Bijvoorbeeld: M. Schrover, 'Family in Dutch migration policy 1945-2005', *The History of the Family* 14 (2009) 191-202; M. Schrover, 'Why make a difference? Migration policy and making differences between migrant men and women (The Netherlands 1945-2005)', in: M. Schrover en E.J. Yeo (red.), *Gender, migration and the public sphere 1850-2005* (New York 2010) 76-96; T. Walaardt, *Geruisloos inwilligen. Speelruimte in de Nederlandse asielprocedure, 1945-1994* (Hilversum 2012).
- 96 *Nieuwe Leidsche Courant*, 11 maart 1980.
- 97 *Nieuwe Leidsche Courant*, 11 maart 1980.
- 98 *Leidsche Courant*, 10 maart 1980.
- 99 *Leidsch Dagblad*, 10 maart 1980.
- 100 *Leeuwarder Courant*, 13 maart 1976.
- 101 R. Wiercx, 'Bijt Hassan in het zand?', *Motief* 1:4 (1975) 33-35.
- 102 Het Marokko Komitee, *De lange arm van koning Hassan*, 25.
- 103 Idem.
- 104 *Leeuwarder Courant*, 18 september 1978.
- 105 *NRC Handelsblad*, 23 februari 1976; *Leeuwarder Courant*, 23 februari 1976.
- 106 Interview Mohammed Rabbæ, 9 september 2008.
- 107 Idem.
- 108 Het Marokko Komitee, *De lange arm van koning Hassan*, 18.
- 109 H. Liefing, 'NOS: "Marokkaanse presentatoren zijn knechten van Hassan"', *Motief*, 1:1 (1975) 6-7.
- 110 I. van der Valk, 'KMAN bezet pand om Amicales te weren', *Motief*, 4:5 (1978) 9.
- 111 Interview Abdeslam Ulichki, 21 november 2008.
- 112 Interview Abdou Menebhi, 2 april 2008.
- 113 Van der Valk, 'KMAN bezet pand om Amicale te weren', 10-11.

- 114 I. van der Valk, 'Amicale gaat sociaal-kulturele boekje te buiten', *Motief* 3:9 (1977) 7.
- 115 *Leeuwarder Courant*, 10 maart 1980.
- 116 Interview Abdeslam Ulichki, 21 november 2008.
- 117 Interview Salah Abdellaoui, 26 september 2008.
- 118 Interview Brahim Amounan, 12 november 2009.
- 119 *Leeuwarder Courant*, 19 maart 1980.
- 120 Idem.
- 121 *Leeuwarder Courant*, 10 maart 1980.
- 122 *Nieuwsblad van het Noorden*, 11 maart 1980.
- 123 Interview Salah Abdellaoui, 26 september 2008.
- 124 Interview Abdeslam Ulichki, 21 november 2008.
- 125 Idem.
- 126 Landman, *Van mat tot minaret*; Sunier, *Islam in beweging*.
- 127 Interview Mohammed Echarroui, 17 september 2008.
- 128 Interview Driss Boujoufi, 25 september 2008.
- 129 Interview Mohammed Echarroui, 17 september 2008.
- 130 Interview Driss Boujoufi, 25 september 2008.
- 131 Idem.
- 132 M. Rabbae, *Naast de Amicales nu de Ummon, De mantelorganisaties van de Marokkaanse autoriteiten in Nederland* (Amsterdam 1993).
- 133 *NRC Handelsblad*, 22 januari 1994.
- 134 Zie ook: M. Engberts, *Voet aan de grond*, 71-76; 'Stop de Grijze Wolven! – Turks Extreem rechts' (uitgave van het Comité 'Stop de Grijze Wolven' Amsterdam 1997) 69-71.
- 135 *ANP*, 29 maart 1993.
- 136 *NRC Handelsblad*, 30 maart 1993.
- 137 *Het Parool*, 30 maart 1993.
- 138 *Trouw*, 30 maart 1993.
- 139 *ANP*, 5 april 1993.
- 140 *Het Parool*, 5 april 1993; *de Volkskrant*, 30 maart 1993.
- 141 *NRC Handelsblad*, 8 april 1993; zie ook: *Het Parool*, 8 april 1993; *Trouw*, 8 april 1993.
- 142 *Het Parool*, 16 april 1993; *NRC Handelsblad*, 17 april 1993.
- 143 *Het Parool*, 17 april 1993.
- 144 *Trouw*, 24 april 1993.
- 145 Idem.
- 146 Idem; *Trouw*, 2 juli 1993.
- 147 *NRC Handelsblad*, 30 april 1993; *Trouw*, 30 april 1993.
- 148 *NRC Handelsblad*, 6 november 1993.
- 149 Interview Driss Boujoufi, 25 september 2008.
- 150 Idem.
- 151 Interview Mohammed Echarroui, 17 september 2008.
- 152 Interview Driss Boujoufi, 25 september 2008.
- 153 Landman, *Van mat tot minaret*, 160.
- 154 M. Kahmann, AiO Universiteit Leiden, lopend promotieonderzoek over Marokkaans en Nederlands beleid ten aanzien van Marokkaanse Nederlanders.
- 155 Interview Mohammed Echarroui, 17 september 2008.
- 156 Landman, *Van mat tot minaret*, 73.
- 157 *De Volkskrant*, 11 mei 2000.
- 158 AIVD, *The radical dawa in transition. The rise of Islamic neoradicalism in the Netherlands* (Den Haag 2007) 39.
- 159 Landman, *Van mat tot minaret*, 73.
- 160 *ANP*, 21 oktober 2003.
- 161 T. Sunier, 'De wijk. Moskeeën en de strijd om de openbare ruimte', in: I. Hoving, H. Dibbits en M. Schrover, *Veranderingen van het alledaagse 1950-2000* (Amsterdam 2005) 315-330.
- 162 Sunier, 'De wijk', 315-330.
- 163 *AD/Groene Hart*, 3 juli 2008.
- 164 *NRC Handelsblad*, 16 april 1999.
- 165 *ANP*, 26 november 2002.
- 166 *De Volkskrant*, 20 maart 2003.
- 167 *Goudsche Courant*, 24 mei 2003.
- 168 Idem.
- 169 *De Volkskrant*, 20 maart 2003.
- 170 *Algemeen Dagblad*, 10 juli 2003.

- 171 *Rotterdams Dagblad*, 11 juli 2003.
- 172 ANP, 15 augustus 2003; 'Bezwaar tegen grote moskee', *NRC Handelsblad*, 15 augustus 2003.
- 173 *Trouw*, 16 augustus 2003.
- 174 *De Volkskrant*, 16 augustus 2003.
- 175 *Rotterdams Dagblad*, 20 augustus 2003.
- 176 *Trouw*, 23 september 2003.
- 177 ANP, 17 oktober 2003.
- 178 *De Volkskrant*, 22 oktober 2003.
- 179 ANP, 29 oktober 2003.
- 180 *BN/DeStem*, 30 oktober 2003.
- 181 *Rotterdams Dagblad*, 30 oktober 2003; *Eindhovens Dagblad*, 31 oktober 2003.
- 182 *Metro*, 26 juni 2008.
- 183 *De Volkskrant*, 25 juni 2008.
- 184 *AD/Rotterdams Dagblad*, 3 juli 2008.
- 185 *AD/Rotterdams Dagblad*, 27 september 2008.
- 186 *NRC Handelsblad*, 17 december 2010.
- 187 Voor een overzicht zie Sunier, 'De wijk'.
- 188 *NRCNext*, 17 december 2010.
- 189 E.R. Roose, *The architectural representation of Islam: muslim-commissioned mosque design in the Netherlands* (Amsterdam 2009).
- 190 J.M.M. van Amersfoort, 'Migrant workers, circular migration and development', *Journal of Economic and Social Geography* 69:1 (1978) 17-26, 22.
- 191 M. Chafik, *Imazighen, de Berbers en hun geschiedenis* (Amsterdam 2004) 99.
- 192 Van Amersfoort en Van Heelsum, 'Moroccan Berber immigrants in the Netherlands', 234-262.
- 193 Van Heelsum, *Migrantenorganisaties in Nederland. Deel 1*, 31.
- 194 Van Heelsum, *Migrantenorganisaties in Nederland*, 1.
- 195 Chafik, *Imazighen, de Berbers en hun geschiedenis*, 12.
- 196 Zie ook: <http://www.adrar.nl>, <http://www.syphax.nl>.
- 197 Van Heelsum, *Migrantenorganisaties*, 31.
- 198 Van Amersfoort en Van Heelsum, 'Moroccan Berber immigrants in the Netherlands', 250.
- 199 Chafik, *Imazighen*, 121-122.
- 200 Van Heelsum, *Migrantenorganisaties*, 32.
- 201 Van Amersfoort en Van Heelsum, 'Moroccan Berber immigrants in the Netherlands', 256.
- 202 <http://www.amazigh.nl>.
- 203 <http://www.emcemo.nl>.
- 204 http://forumdemocratie.nl/transnationaal_debat_marokkaanse_migratie.
- 205 <http://allochtonen.weblog.nl/allochtonen/2008/01/debat-in-rabat.html>.
- 206 <http://www.republiekallochtonie.nl/marokkaanse-organisaties-stop-marokkanenfobie>.
- 207 *De Volkskrant*, 10 augustus 2008.
- 208 <http://allochtonen.web-log.nl/allochtonen/2008/11/band-met-marokk.html>.
- 209 <http://allochtonen.web-log.nl/allochtonen/2008/11/band-met-marokk.html>.
- 210 *De Volkskrant*, 10 augustus 2008.
- 211 <http://allochtonen.web-log.nl/allochtonen/2008/11/band-met-marokk.html>.
- 212 <http://ewoudbutter.web-log.nl/ewoudbutter/2010/11/vrijzinnige-marokkanen-pleiten-voor-meer-vrijheid.html>. Geraadpleegd op 11 juni 2011.
- 213 *Radio Nederland Wereldomroep*, 22 oktober 16 april 2010.
- 214 *Marokkaanse Vrouwenvereniging Nederland*, 10 jaar, 1982-1992 (Amsterdam 1992).
- 215 K. Arib en E. Reijmers, *Marokkaanse vrouwen in Nederland* (Leiden 1992) 21.
- 216 Schrover, 'Family in Dutch migration policy 1945-2005'; Schrover, 'Why make a difference?'
- 217 Handelingen Tweede Kamer, 1980-1981, Minderhedenbeleid 16102 verslag van mondeling overleg 9, 1-6.
- 218 ANP, 10 mei 1996.
- 219 <http://www.mvvn.nl/content/geschiedenis>.

Noten bij hoofdstuk 7 Individuele banden met Marokko, 1960-1973

- 1 Interview Driss Benkiran, 25 januari 2010.
- 2 Idem.
- 3 Van der Valk, *Harde werkers*, 31.
- 4 Interview Brahim Elatik, 16 april 2010.
- 5 Arib, *Couscous op zondag*, 18.

- 6 *Een beter leven* is een documentaire van Karin Junker uit 2008: <http://www.hollanddoc.nl/kijk-luister/documentaire/e/een-beter-leven.html>.
- 7 Interview Rachida Bouhali, 21 mei 2007.
- 8 Interview Mohamed Kitani, 4 februari 2010.
- 9 Interview Brahim Amounan, 12 november 2009.
- 10 Interview Abdeslam Ulichki, 21 november 2008.
- 11 Interview Brahim Elatik, 16 april 2010.
- 12 Interview Mohamed Echaroutti, 17 september 2008.
- 13 *Peel en Maas*, 17 juli 1970.
- 14 *Haagsche Courant*, 24 augustus 1976.
- 15 Aangehaald in: Oukbih en Verhey, 'De Hollandse droom', 17.
- 16 Interview Brahim Amounan, 12 november 2009.
- 17 Interview Brahim Amounan, 12 november 2009.
- 18 Interview Brahim Amounan, 12 november 2009.
- 19 Interview Brahim Elatik, 16 april 2010.
- 20 Interview Ahmed Belhaj, 5 november 2009.
- 21 Idem.
- 22 Interview Lahoussine Ait Chitt, 27 oktober 2008.
- 23 Idem.
- 24 Interview Driss Boujoufi, 25 september 2008.
- 25 Interview Lahousinne At Chitt, 27 oktober 2008.
- 26 *Bouchetta's* zijn vergelijkbaar met de negentiende-eeuwse tichelbodes. P. Lourens en J. Lucassen, *Arbeitswanderung und berufliche Spezialisierung. Die lippischen Ziegler im 18. und 19. Jahrhundert* (Osnabrück 1999).

Noten bij hoofdstuk 8 Individuele banden met Marokko, 1973-1985

- 1 *NRC Handelsblad*, 21 februari 1976.
- 2 Idem.
- 3 Idem.
- 4 Interview Haj Mohamed Aroug, 17 februari 2009.
- 5 N. Bouras, 'Passieve volgers of actieve immigranten? De migratie van Marokkaanse vrouwen naar Nederland, 1967-1980' (ongepubliceerde doctoraalscriptie Vrije Universiteit 2005).
- 6 Interview Zineb Ayoubi, 13 maart 2007.
- 7 Interview Hafida Kenzari, 17 maart 2007.
- 8 Idem.
- 9 Interview Fatima Taouil, 5 april 2007.
- 10 Aangehaald in: Ajarai en Van Heemstra, *Land van werk en honing*, 16-18.
- 11 Idem, 73-74.
- 12 Ajarai en Van Heemstra, *Land van werk en honing*; Arib, *Couscous op zondag*; Van den Berg-Eldering, *Marokkaanse gezinnen in Nederland*; M.F. Cammaert, *Migranten en thuisblijvers: een confrontatie. De leefwereld van Marokkaanse Berbervrouwen* (Leuven 1985).
- 13 Interview R'kia Amounan, 12 november 2009.
- 14 Interview Khadija Boufiane, 22 mei 2007.
- 15 *De IJzeren Vogel* is een documentaireserie van de NTR uit 2011: <http://ijzerenvogel.ntr.nl>.
- 16 *De IJzeren Vogel*, aflevering 1, migratie: <http://ijzerenvogel.ntr.nl/category/afleveringen/>.
- 17 Idem.
- 18 Idem.
- 19 Interview R'kia Amounan, 12 november 2009.
- 20 Interview Farida Aked, 30 maart 2007.
- 21 Interview Hafida Laarif, 28 mei 2007.
- 22 Interview Fatima Taouil, 5 april 2007.
- 23 Interview Fatima Ijounen, 15 april 2007.
- 24 Idem.
- 25 Interview Fatima Taouil, 5 april 2007.
- 26 Interview Fatima Faiz, 17 juli 2011.
- 27 Idem.
- 28 Idem.
- 29 N. Foner, 'The immigrant family: cultural legacies and cultural changes', *International Migration Review* 31:4 (1997) 960-974.
- 30 Aangehaald in: Engberts, *Voet aan de grond*, 14.

- 31 Interview Houssein Abourasse, 13 maart 2010.
- 32 Aangehaald in: Engberts, *Voet aan de grond*, 17.
- 33 Interview Haja Idrissi, 18 mei 2007.
- 34 *De IJzeren Vogel*, aflevering 1, migratie: <http://ijzerenvogel.ntr.nl/category/afleveringen/>.
- 35 Arib, *Couscous op zondag*, 144.
- 36 *De Volkskrant*, 23 april 2011.
- 37 Van den Berg-Eldering, *Marokkaanse gezinnen in Nederland*; Lucassen en Lucassen, *Winnaars en verliezers*.
- 38 Interview Yamina Berrezouk, 30 maart 2005.
- 39 Interview Fatima Taouil, 5 april 2007.
- 40 *De IJzeren Vogel*, aflevering 5, werk: <http://ijzerenvogel.ntr.nl/category/afleveringen/>.
- 41 V. Chell, 'Gender-selective migration: Somalian and Filipina women in Rome', in: R. King en R. Black (red.), *Southern Europe and the new immigrations* (Brighton 1997); A. Escriva, 'Control, composition and character of new migration to South-West Europe: the case of Peruvian women in Barcelona', *New Community* 23:1 (1997) 43-57; N. Ribas, 'Female birds of passage: leaving and settling in Spain', in: F. Anthias en G. Lazaridis (red.), *Gender and migration in Southern Europe* (Oxford 2000) 199-225.
- 42 Van den Berg-Eldering, *Marokkaanse gezinnen in Nederland*, 233-235.
- 43 Interview Fatima Taouil, 5 april 2007.
- 44 Idem.
- 45 Idem.
- 46 *De IJzeren Vogel*, aflevering 4, nu is het mijn beurt en aflevering 5: werk: <http://ijzerenvogel.ntr.nl/category/afleveringen/>.
- 47 Interview R'kia Amounan, 12 november 2009.

Noten bij hoofdstuk 9 Individuele banden met Marokko, 1985-2010

- 1 Cottaar en Bouras, *Marokkanen in Nederland*.
- 2 Interview Hoessein Hajji, 4 februari 2007.
- 3 Engberts, *Voet aan de grond*, 12.
- 4 Idem, 13.
- 5 *Leeuwarder Courant*, 27 maart 1980.
- 6 Interview Fatima Taouil, 5 april 2007.
- 7 Van den Berg-Eldering, *Marokkaanse gezinnen in Nederland*, 245.
- 8 Interview Houssein Abourasse, 13 maart 2010.
- 9 Interview Ahmed Belhaj, 5 november 2009.
- 10 Interview Houssein Abourasse, 13 maart 2010.
- 11 Interview Fatima Taouil, 5 april 2007.
- 12 Interview Haja Idrissi, 18 mei 2007.
- 13 Interview Zohra B., 8 december 2009.
- 14 Idem.
- 15 De Haas, *Between courting and controlling*, 24.
- 16 Interview Aicha Mrabet, 16 november 2007.
- 17 Interview Fatima Taouil, 5 april 2007.
- 18 Buitelaar, *Van huis uit Marokkaans*; Salih, *Gender in transnationalism*.
- 19 Interview Houssein Hajji, 10 november 2007.
- 20 Interview Brahim Amounan, 12 november 2009.
- 21 Interview Fatima Taouil, 5 april 2007.
- 22 Interview Naima el Kaddouri, 12 februari 2009.
- 23 Interview Mahjoub ben Moussa, 11 februari 2009.
- 24 Idem.
- 25 Interview Hoceine Mnine, 15 januari 2008.
- 26 *De Groene Amsterdammer*, 19 november 1997.
- 27 Interview Rhimou Moujahid, 25 oktober 2007.
- 28 Interview Khadija el Y., 6 oktober, 2007.
- 29 Cottaar en Bouras, *Marokkanen in Nederland*, 121-131.
- 30 Interview Zineb Ayoubi, 13 maart 2007.
- 31 Interview Fatima Taouil, 5 april 2007.
- 32 Interview Houssein Abourasse, 13 maart 2010.
- 33 Interview Fatima Taouil, 5 april 2007.
- 34 Interview Brahim Bouras, 13 maart 2007.
- 35 Interview Fatima Taouil, 5 april 2007.

- 36 Interview Brahim Amounan, 12 november 2009.
- 37 Interview R'kia Amounan, 12 november 2009.
- 38 Interview Haja Idrissi, 18 mei 2007.
- 39 Interview Ahmed Belhaj, 5 november 2009.
- 40 N.M. Dassing, *Rituals of Birth, Circumcision, Marriage, and Death Among Muslims in the Netherlands* (Leuven 2001); W.A.R. Shadid en P.S. van Koningsveld, *Islam in Nederland en België: Religieuze institutionalisering in twee landen met een gemeenschappelijke voorgeschiedenis* (Leuven 2008).
- 41 Interview Mohamed Kitani, 4 februari 2010.
- 42 Interview Saadia Benali, 3 juni 2010.

Geraadpleegde bronnen

Archieven

Nationaal Archief, Den Haag.

Beleidsarchief Immigratie- en Naturalisatiedienst en Voorgangers, 1956-1985.

Toegangsnummer 5.023.5027.

Inv. nr. 1206, Illegaal verblijvende Marokkanen te Tegelen 1973.

Inv. nr. 1202, Wervingsovereenkomst met Marokko 1968-1970.

Inv. nr. 2107, Marokkanen 1982-1985.

Inv. nr. 980, Tewerkstelling van Turken en Marokkanen in de mijnen 1963-1967.

Inv. nr. 7, Marokkaanse arbeidskrachten 1965-1971.

Inv. nr. 2336, Uitwijzing Marokkanen 1975.

Inv. nr. 1630, Verwijdering Marokkanen en Turken uit Venlo 1973-1974.

Inv. nr. 1541, Controle op Marokkanen in de gemeente Driebergen.

Inv. nr. 1318, Ronselen van buitenlandse werknemers.

Inv. nr. 2107, Marokkanen 1982-1985.

Staten-Generaal Digitaal, <http://statengeneraaldigitaal.nl>.

Handelingen, Kamerverslagen, Kamerstukken en Kamervragen van de Eerste Kamer en de Tweede Kamer, 1814-1995.

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Amsterdam.

Archief Komitee Marokkaanse Arbeiders in Nederland (KMAN), niet geïnventariseerd.

Archief van de Marokkaanse Vrouwen Vereniging in Nederland (MVVN) is niet geïnventariseerd en bevindt zich niet op een locatie.

Kranten, tijdschriften en andere nieuwsbronnen

Algemeen Dagblad

AD/Groene Hart

AD/Rotterdams Dagblad

ANP

Buitenlanders Bulletin

BN/DeStem

De Nieuwe Linie

De Volkskrant

De Groene Amsterdammer
De Waarheid
Eindhovens Dagblad
Elsevier
Gastonderwijs
Goudsche Courant
Haagsche Courant
Haarlems Dagblad
Het Nieuwsblad
Het Parool
Het Vrije Volk
Leeuwarder Courant
Leidsch Dagblad
Leidsche Courant
Limburgsch Dagblad
Motief
Nieuwe Leidsche Courant
Nieuwsblad van het Noorden
NRC Handelsblad
NRC Next
Peel en Maas
Provinciaalse Zeeuwse Courant
Rotterdams Dagblad
Rotterdamsch Nieuwsblad
De Telegraaf
Trouw
Vrij Nederland

Documentaires

- Karin Junker, *Een beter leven* (2008): <http://www.hollanddoc.nl/kijk-luister/documentaire/e/een-beter-leven.html>.
- NTR, *De IJzeren Vogel* (2011): <http://ijzerenvogel.ntr.nl>.

Foto's

De foto's in dit boek zijn voornamelijk afkomstig uit privécollecties van de respondenten en het Historisch Beeldarchief Migranten (IISG).

Literatuurlijst

- Adolf, S. *Marokko achter de schermen. De wedloop voor een betere toekomst* (Amsterdam 2005).
- Ajarai, H., M. van Heemstra, *Land van werk en honing: verhalen van Marokkaanse moeders over hun migratie* (Amsterdam 2006).
- Al-Ali, N., R. Black, K. Koser, 'The limits to "transnationalism": Bosnian and Eritrean refugees in Europe as emerging transnational communities', *Ethnic and Racial Studies* 24: 4 (2001), pp. 578-600.
- Amersfoort, H. van, *Transnationalisme, moderne diaspora's en sociale cohesie*, IMES-paper (Amsterdam 2001).
- Amersfoort, H. van, A. van Heelsum, 'Moroccan Berber immigrants in the Netherlands, their associations and transnational ties: a quest for identity and recognition', *Immigrants and Minorities* 25: 3 (2007), pp. 234-262.
- Amersfoort, J.M.M. van, *Immigratie en minderheidsvorming: een analyse van de Nederlandse situatie 1945-1973* (Alphen aan den Rijn 1974).
- Amersfoort, J.M.M. van, 'Migrant Workers, circular migration and development', *Journal of Economic and Social Geography* 69: 1/2 (1978) 17-26.
- Anthias, F., 'New hybridities, old concepts. The limits of "culture"', *Ethnic and Racial Studies* 24: 4 (2001), pp. 619-641.
- Antonovsky, A., 'Toward a refinement of the "Marginal Man" concept', *Social Forces* 35: 1 (1956), pp. 57-62.
- Appadurai, A., 'Disjuncture and difference in the global cultural economy', in: M. Featherstone (red.), *Global culture: Nationalism, globalization and modernity* (Londen 1990).
- Arib, K., *Couscous op zondag. Een familiegeschiedenis* (Amsterdam 2009).
- Aziza, M., 'Un siècle et demi de migrations rifaines: de l'emigration saisonniere a l'emigration permanente', *Migrance* 24: 2 (2005), pp. 73-84.
- Baker, A., *Voices of resistance. Oral histories of Moroccan women* (New York 1998).
- Baldwin-Edwards, M., '"Between a rock & a hard place": North Africa as a region of emigration, immigration & transit migration', *Review of African Political Economy* 33: 108 (2006), pp. 311-324.
- Basch, L., N. Glick Schiller, C. Szanton Blanc, *Nations unbound. Transnational projects, postcolonial predicaments and deterritorialized nation-states* (New York 1994).
- Bauböck, R., 'Towards a political theory of migrant transnationalism', *International Migration Review* 37: 2 (2003), pp. 700-23.
- Bauböck, R., T. Faist (red.), *Diaspora and transnationalism. Concepts, theories and methods* (Amsterdam 2010).
- Beginselprogramma CDA, www.rug.nl/dnpp/politiekepartijen.
- Beginselprogramma VVD, www.rug.nl/dnpp/politiekepartijen.
- Belguendouz, A., *La communauté marocaine à l'étranger et la nouvelle marche marocaine* (Kenitra 1999).
- Belghazi, H., *Over twee culturen: uitbuiting en opportunisme* (Rotterdam 1982).
- Belghazi, H., *Mythen: buitenlandse arbeiders tussen kulturele konfrontatie en overheidsfalen* (Amsterdam 1985).

- Belghazi, H., *Van zoek naar arbeidsmarkt: Marokkaanse migranten en hun kinderen in Nederland* (Houten 1986).
- Belghazi, H., *Van Marokko naar Nederland: herinneringen van een gastarbeider* (Leiden 1989).
- Benali, A., H. Obdeijn, *Marokko door Nederlandse ogen 1605-2005. Verslag van een reis door de tijd* (Amsterdam 2005).
- Benhabib, S., *The claims of culture: equality and diversity in the Global Era* (New Jersey 2002).
- Bendadi, S., *Dolle Amina's. Feminisme in de Arabische wereld* (Antwerpen/Amsterdam 2008).
- Berg-Eldering, L. van den, *Marokkaanse gezinnen in Nederland* (Alphen aan den Rijn 1979).
- Berg-Eldering (red.), L. van den, *Van gastarbeider tot immigrant: Marokkanen en Turken in Nederland: 1965-1985* (Alphen aan den Rijn 1986).
- Berg-Eldering, L. van den, 'Marokkaans familierecht in Nederland', in: L. van den Berg-Eldering (red.), *Van gastarbeider tot immigrant: Marokkanen en Turken in Nederland 1965-1985* (Alphen aan den Rijn/Brussel 1986) 78-108.
- Berg, M. van den, 'Dat is bij jullie toch ook zo?' *Gender, etniciteit en klasse in het sociaal kapitaal van Marokkaanse vrouwen* (Amsterdam 2007).
- Beuzekom, S. van, 'Local community: an unrecognized factor. Een studie naar de invloed van de lokale omgeving op de identiteitsconstructie en gevoelens van "home" en "belonging" van de transnationale Suryoye gemeenschap' (ongepubliceerde MA-scriptie Universiteit Utrecht 2008).
- Bijzondere commissie voor het Minderhedenbeleid, *Notitie remigratiebeleid* (Den Haag 1985).
- Billig, M., *Banal Nationalism* (Londen 1995).
- Bonjour, S., *Grens en gezin. Beleidsvorming inzake gezinsmigratie in Nederland 1955-2005* (Amsterdam 2009).
- Boer, S. de, *Marokkaan in Nederland, Hollander in Marokko* (Rijswijk 2009).
- Boot, R.C., P. Wester, *Marokkanen in Nederland: statistiek en documenten* (Leiden 1989).
- Botros, A., M. Six, *Ik was sterk en gezond: een onderzoek naar de levensloop van Marokkaanse arbeidsongeschikten in Nederland* (Amsterdam 1986).
- Bouali, F., *Bevrijd door Allah: waarom een moslimvrouw haar mannen niet hoeft te gehoorzamen* (Amsterdam 2006).
- Bouras, N., 'Passieve volgelingen of actieve immigrantes? De migratie van Marokkaanse vrouwen naar Nederland, 1967-1980' (Ongepubliceerde doctoraalscriptie Vrije Universiteit Amsterdam 2005).
- Bousetta, H., 'Comment Hassan II a organisé l'immigration des Marocains', *Demain* (2002).
- Bouw, C., C. Nelissen, *Werken en zorgen, een vergelijkend onderzoek naar de arbeidsservaringen van Turkse, Marokkaanse en Nederlandse vrouwen* (Den Haag 1986).
- Bouw, C., C. Nelissen, 'Aantutten en doordouwen: Ongeschoolde vrouwen op de arbeidsmarkt', in: L. van den Berg-Eldering, *Van gastarbeider tot immigrant. Marokkanen en Turken in Nederland, 1965-1985* (Alphen aan den Rijn 1986), pp. 119-144.
- Brand, L., 'States and their expatriates: explaining the development of Tunisian and Moroccan emigration-related institutions', *The Center for Comparative Immigration Studies, Working Paper* 52 (2002).
- Brand, L.A., *Citizens Abroad. Emigration and the state in the Middle East and North Africa* (New York 2006).
- Bruquetas-Callejo, A., A. Garces-Mascareñas, M.J.A. Penninx, P.W.A. Scholten, 'Policymaking related to immigration and integration. The Dutch Case', in: A. Zincone, M.J.A. Penninx en A. Borkert (red.), *Immigrant Policy-Making in Europe* (Amsterdam 2011).
- Buitelaar, M., *Islam en het dagelijks leven: religie en cultuur onder Marokkanen* (Amsterdam 2006).
- Buitelaar, M., *Van huis uit Marokkaans. Over verweven loyaliteiten van hoogopgeleide migrantendochters* (Amsterdam 2009).
- Burke, E., 'Pan-Islam and Moroccan Resistance to French Colonial Penetration, 1900-1912', *The Journal of African History* 13: 1 (1972), pp. 97-118.
- Buskens, L., 'Muslim identity in Dutch multicultural society', in: A. Borsboom, F. Jespers (red.), *Identity and religion: a multidisciplinary approach* (Saarbrücken 2003), pp. 139-154.

- BVD, *De democratische rechtsorde en islamitisch onderwijs. Buitenlandse inmenging en anti-integratieve tendensen* (Den Haag 2002).
- Cammaert, M.F., *Migranten en thuisblijvers: een confrontatie. De leefwereld van Marokkaanse Berber-vrouwen* (Leuven 1985).
- Chafik, M., *Imazighen, de Berbers en hun geschiedenis* (Amsterdam 2004).
- Chell, V., 'Gender-selective migration: Somalian and Filipina women in Rome', in: R. King, R. Black (red.), *Southern Europe and the new immigrations* (Brighton 1997).
- Cherti, M., *Paradoxes of social capital. A multi-generational study of Moroccans in London* (Amsterdam 2008).
- Choate, M.I., '“Sending states” transnational interventions in politics, culture and economics: the historical example of Italy', *International Migration Review* 41: 3 (2007), pp. 728-768.
- Clifford, J., *Routes: travel and translation in the late twentieth century* (Londen 1997).
- Collinson, S., *Shore to shore. The politics of migration in Euro-Maghreb relations* (Londen 1996).
- Commissie Blok, *Bruggen bouwen. Eindrapport van de Tijdelijke Parlementaire Onderzoekscommissie Integratiebeleid* (Den Haag 2004).
- Cottaar, A., N. Bouras, *Marokkanen in Nederland. De pioniers vertellen* (Amsterdam 2009).
- Cranssen, T., 'Marokkaanse mijnwerkers in Limburg, 1963-1975', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg* 46 (2003), pp. 120-148.
- Dahinden, J., 'The dynamics of migrants' transnational formations: between mobility and locality', in: R. Bauböck, T. Faist (red.), *Diaspora and transnationalism. Concepts, theories and methods* (Amsterdam 2010), pp. 51-71.
- De Genova, N.P., 'Migrant “illegality” and deportability in everyday life', *Annu. Rev. Anthropol* 31 (2002), pp. 419-447.
- Dijk, T.A. van, 'Discourse analysis: Its development and application to the structures of news', *Journal of Communication* 33: 2 (1983), pp. 20-43.
- Distelbrink, M., T. Pels, A. Roode, *Een wil, maar nog geen weg: Marokkaanse vrouwen en hun relatie tot de arbeidsmarkt* (Rotterdam 1995).
- Duyvendak, J.W., H.A. van der Heijden, R. Koopmans, L. Wijmans, *Tussen verbeelding en macht, 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam 1992).
- Eddaoudi, A., *Hollandse nieuwe: drie generaties Marokkanen aan het woord* (Rotterdam 2000).
- Eekert, P. van, E. Gelderloos, *Vroeger was de wereld groter: Reacties op langdurige werkloosheid bij Turken, Marokkanen en Surinamers* (Utrecht 1990).
- Ehrkamp, P., 'Placing identities. Transnational practices and local attachments of Turkish immigrants in Germany', *Journal of ethnic and migration studies* 31: 2 (2005), pp. 345-364.
- Engberts, M., *Voet aan de grond. Over de integratie van Marokkanen in Nederland, 1980-1997* (Utrecht 1997).
- Entman, R.M., 'Reporting Environmental Policy Debate: The Real Media Biases', *Harvard International Journal of Press/Politics* 1: 3 (1996), pp. 77-92.
- Entzinger, H.B., *Het Minderhedenbeleid. Dilemma's voor de overheid in Nederland en zes andere immigratielanden in Europa* (Meppel/Amsterdam 1984).
- Entzinger, H.B., P.J.J. Stijnen (red.), *Etnische minderheden in Nederland* (Heerlen 1990).
- Entzinger, H., E. Dorleijn, *De lat steeds hoger. De leefwereld van jongeren in een multi-etnische stad* (Assen 2008).
- Erikson, T.H., *Ethnicity and nationalism* (Londen 2002).
- Escriva, A., 'Control, composition and character of new migration to South-West Europe: the case of Peruvian women in Barcelona', *New Community* 23: 1 (1997), pp. 43-57.
- Espiritu, Y.L., T. Tran, 'Viet Nam, Nuoc Toi (Vietnam, my country): Vietnamese Americans and transnationalism', in: P. Levitt, M. Waters (red.), *The changing face of home. The transnational lives of the second generation* (New York 2002), pp. 367-399.
- Espiritu, Y.L., *Home bound: American lives across cultures, communities, and countries* (California 2003).

- Estellie Smith, M., 'The Portuguese female immigrant: The "Marginal Man"', *International Migration Review* 14: 1 (1980), pp. 77-92.
- Ester, P., O. Mellekers, *De Migrantenraad. Een tussentijdse evaluatie* (Utrecht 1974).
- Faist, T., *International migration and transnational social spaces* (Bremen 1998).
- Faist, T., 'Transnational social spaces out of international migration: Evolution, significance and future prospects', *European Journal of Sociology* 39: 2 (1998), pp. 213-247.
- Fickers, A., 'At the crossroad. The impact of the Rushdie Affair on the framing of the Dutch and British public debates on immigrant integration' (ongepubliceerde MA-scriptie Universiteit Leiden 2012).
- Fokkema, T., C. Harmsen, H. Nicolaas, 'Herkomst en vestiging van de eerste generatie Marokkanen in Nederland', *Bevolkingstrends, 3^e kwartaal* (2009), pp. 51-56.
- Fokkema, T., C. Harmsen, 'Herkomst en vestiging van de eerste generatie Marokkanen', *Demos. Bulletin over bevolking en samenleving* 25: 5 (2009), pp. 1-4.
- Foner, N., 'What's new about transnationalism? New York immigrants today and at the turn of the century', *Diaspora: a Journal of Transnational Studies* 6: 3 (1997), pp. 355-375.
- Foner, N., 'The immigrant family: cultural legacies and cultural changes', *International Migration Review* 31: 4 (1997), pp. 960-974.
- Foner, N., 'Immigrants past and present in New Amsterdam', in: L. Lucassen (red.), *Amsterdammer worden. Migranten, hun organisaties en inburgering, 1600-2000* (Amsterdam 2004), pp. 25-37.
- Foucault, M., 'Polemics, politics and problematisations: an interview with Michel Foucault', in: P. Rabinow (red.), *The Foucault Reader* (Londen 1984).
- Gabaccia, D., D. Hoerder, A. Walaszek, 'Emigration and Nation-Building during the Mass Migrations from Europe', in: N.L. Green en F. Weil (red.), *Citizenship and those who leave: The politics of emigration and expatriation*, (Urbana 2007), pp. 63-90.
- Gans, H., 'Comment: ethnic invention and acculturation: a bumpy-line approach', *Journal of American Ethnic History* 12: 1 (1992), pp. 42-52.
- Gastonderwijs. Informatieblad over onderwijs aan buitenlandse kinderen 1: 3 (1975).
- Ghorashi, H., *Ways to survive, battles to win: Iranian women exiles in the Netherlands and the US* (New York 2002).
- Ghorashi, H., 'Iraanse vrouwen, transnationaal of nationaal? Een (de)-territoriale benadering van "thuis" in Nederland en de VS', *Migrantenstudies* 3 (2003), pp. 140-156.
- Ghorashi, H., 'Stop met de fixatie op verschil', *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*, nr. 10 (2010) 18-21.
- Glick Schiller, N., L. Basch, C. Szanton-Blanc (red.), *Towards a transnational perspective on migration: race, class, ethnicity and nationalism reconsidered* (New York 1992).
- Glick-Schiller, N., 'Transmigrants and nation-states: something old and something new in the U.S. immigrant experience', in: Ch. Hirschman, P. Kasinitz, J. DeWind (red.), *The handbook of international migration: the American experience* (New York 1999), pp. 94-119.
- Glick Schiller, N., G. Fouran, 'The generation of identity: redefining the second generation within a transnational social field', in: P. Levitt, M. Waters (red.), *The changing face of home: the transnational lives of the second generation* (New York 2002), pp. 168-208.
- Goedings, S., 'Echtgenotes, mijnarbeiders, au-pairs en soldaten. De pionnen op het Europese schakbord. Gender en de Europese migratieonderhandelingen, 1950-1968', *Tijdschrift voor Sociale en Economische geschiedenis* 5: 1 (2008), pp. 49-74.
- Goldberg, M.M., 'A qualification of the Marginal Man theory', *American Sociological Review* 6: 1 (1941), pp. 52-58.
- Goldring, L., 'The gender and geography of citizenship in Mexico-U.S. transnational spaces', *Identities* 7: 4 (2001), pp. 501-537.
- Golovensky, D.I., 'The Marginal Man concept: An analysis and critique', *Social Forces* 30: 3 (1952), pp. 333-339.
- Gowrincharn, R., J. Schuster, 'Diaspora and transnationalism: the case of the Surinamese in the Netherlands', in: R. Hoefte en P. Meel (red.), *20th century Surinam* (Leiden 2001), pp. 155-174.

- Gowricharn, R., 'De duurzaamheid van het transnationalisme. De tweede generatie Hindostanen in Nederland', *Migrantenstudies* 20: 4 (2004), pp. 252-268.
- Grassmuck, S., P. Pessar, *Between two islands: Dominican international migration* (Berkeley 1991).
- Gray, B., 'Steering a course somewhere between hegemonic discourses of Irishness', in: R. Lentin (red.), *The expanding nation: towards a multi-ethnic Ireland*, Conference Proceedings, Trinity College Dublin (1999), pp. 66-73.
- Groen, J., A. Kranenberg, *Opstand der gematigden. De groeiende weerbaarheid van Nederlandse moslims* (Amsterdam 2009).
- Groenendijk, K., *Local Voting Rights for Non-Nationals in Europe: What we know and what we need to learn* (Washington 2008).
- Guarnizo, L.E., A. Portes, W. Haller, 'Assimilation and transnationalism: determinants of transnational political action among contemporary migrants', *American Journal of Sociology* 108: 6 (2003), pp. 121-148.
- Haas, H. de, *Migration and development in Southern Morocco. The Disparate Socio-Economic Impacts of Out-Migration on the Todgha Oasis Valley* (Rotterdam 2003).
- Haas, H. de, R. Plug, 'Cherishing the Goose with the Golden Eggs. Trends in Migrant Remittances from Europe to Morocco 1970-2004', *International Migration Review* 40: 3 (2006), pp. 603-634.
- Haas, H. de, *Between courting and controlling: The Moroccan state and 'its' emigrants*, Working Paper, nr. 54 (Oxford 2007).
- Haas, H. de, 'Morocco's migration experience: a transitional perspective', *International Migration* 45: 4 (2007), pp. 39-70.
- Haas, H. de, T. Fokkema, 'Intra-household conflicts in migration decisionmaking: return and pendulum migration in Morocco' *Population and Development Review* 36: 3 (2010), pp. 541-561.
- Haas, H. de, A. van Rooij, 'Migration as emancipation? The impact of internal and international migration on the position of women left behind in rural Morocco', *Oxford Development Studies* 38: 1 (2010), pp. 43-62.
- Heelsum, A. van, *Marokkaanse organisaties in Nederland. Een netwerkanalyse* (Amsterdam 2001).
- Heelsum, A. van, 'Explaining trends, developments and activities of Moroccan organizations in the Netherlands', Paper Sociaal Wetenschappelijke Studiedagen, 30-31 mei (Amsterdam 2002).
- Heelsum, A. van, *Marokkaanse organisaties in Amsterdam* (Amsterdam 2002).
- Heelsum, A. van, *Migrantenorganisaties in Nederland, deel 1. Aard en soort organisaties en ontwikkelingen* (Utrecht 2004).
- Heelsum, A. van, *Migrantenorganisaties in Nederland, deel 2. Het functioneren van de organisaties* (Utrecht 2004).
- Heinemeijer, W.F., H. van Amersfoort, W. Ettema, P. de Mas, H.H. van der Wusten, *Weggaan om te blijven. Gevolgen van gastarbeid op het Marokkaanse platteland* (Amsterdam 1976).
- Heisler, B.S., M.O. Heisler, 'From foreign workers to settlers? Transnational migration and the emergence of new minorities', *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 485 (1) (1986) 9-206.
- Henkes, B., *Heimat in Holland, Duitse dienstmeisjes 1920-1950* (Amsterdam 1995).
- Het Marokko Komitee, *De lange arm van koning Hassan. Dossier Amicales. De banden van een Marokkaanse spionageorganisatie in Nederland* (Rotterdam 1977).
- Hondagneu-Sotelo, P., "'I'm here, but I'm there". The meanings of Latina transnational motherhood', *Gender and society* 11: 5 (1997), pp. 548-571.
- Hooghiemstra, E., 'Migrants, partner selection, and integration: crossing borders?', *Journal of comparative family studies* 32: 4 (2001), pp. 601-628.
- Hoolboom, H., *Gezondheidszorg en buitenlandse werknemers: Turken en Marokkanen* (Alphen aan den Rijn 1981).
- Itzigsohn, J., 'Immigration and the boundaries of citizenship: the institutions of immigrants' political transnationalism', *International Migration Review* 34: 4 (2000), pp. 1126-1154.

- Itzigsohn, J., S. Giorguli Saucedo, 'Immigrant incorporation and sociocultural transnationalism', *International Migration Review* 36: 3 (2002), pp. 766-798.
- Itzigsohn, J., S. Giorguli-Saucedo, 'Incorporation, transnationalism, and gender: immigrant incorporation and transnational participation as gendered processes', *International Migration Review* 39: 4 (2005), pp. 895-920.
- Jacobs, D., 'Discourse, politics and policy: The Dutch parliamentary debate about voting rights for foreign residents' *International Migration Review* 32: 2 (1998), pp. 250-373.
- Jacobson, M.F., *Roots too. White ethnic revival in post-civil rights America* (Londen 2006).
- Jones-Correa, M., 'Gender, immigration and political participation', *International Migration Review* 32: 2 (1998), pp. 326-349.
- Joppke, C. (red.), *Challenge to the nation-state. Immigration in western Europe and North America* (Oxford 1998).
- Joppke, C., E. Morawska (red.), *Toward assimilation and citizenship. Immigrants in liberal nation-states* (New York 2003).
- Joppke, C., E. Morawska, 'Integrating immigrants in liberal national-states: policies and practices', in: C. Joppke, E. Morawska (red.), *Toward assimilation and citizenship. Immigrants in liberal nation-states* (New York 2003), pp. 1-36.
- Kamermans (red.), W., *Gastarbeid en de tweede generatie* (Rotterdam 1979).
- Kearney, M., 'Borders and boundaries of state and self at the end of the empire', *Journal of Historical Sociology* 4: 1 (1991), pp. 52-74.
- Kemper, F.H.C., *Religiositeit, etniciteit en welbevinden bij mannen van de eerste generatie Marokkaanse moslimmigranten* (Nijmegen 1996).
- Keohane, R., J. Nye, *Transnational relations and world politics* (Cambridge 1972).
- Kersten-Mampuy, I., *Het minderhedenbeleid en de emancipatie van Turkse en Marokkaanse vrouwen* (Amsterdam 1989).
- Khachani, M., 'Maroc: la dimension demographique et economique des migrations', *CARIM Mediterranean Migration Report 2006-2007*.
- Khachani, M., 'The impact of migration on the Moroccan economy', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35: 10 (2009), pp. 1609-1621.
- Kivisto, P., 'Social spaces, transnational immigrant communities, and the politics of incorporation', *Ethnicities* 3: 1 (2003), pp. 5-28.
- KMAN, *Verslag van de reis naar Marokko*, september 1994.
- Koethof, G., 'Een "populaire" volksbank voor Marokkanen', *Motief* 2: 5 (1976), pp. 23-25.
- Koning, M. de, *Zoeken naar de 'zuivere' islam. Geloofsbeleving en identiteitsconstructie van jonge Marokkaans-Nederlandse moslims in Nederland* (Amsterdam 2008).
- Kraal, K., A. van Heelsum, *Dynamisch Mozaïek. Nieuwe trends bij Marokkaanse organisaties* (Utrecht 2002).
- Kreienbrink, A., 'Country of emigration and new country of immigration? Challenges for Moroccan migration policy between Africa and Europe', *Stichproben. Wiener Zeitschrift für kritische Afrikastudien* 5: 8 (2005), pp. 194-195.
- Labovic, S., *En we gaan nog niet naar huis. Gastarbeiderskinderen over hun jeugd* (Amsterdam 2010).
- Lacroix, T., 'Transnationalism and development: the example of Moroccan migrant networks', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35: 10 (2009), pp. 1665-1678.
- Land, S., 'Uitwijzing Marokkaanse hongerstakers onafwendbaar', *Motief* 4: 6 (1978), pp. 18-19.
- Landman, N., *Van mat tot minaret. De institutionalisering van de Islam in Nederland* (Amsterdam 1992).
- Lange, T. de, *Staat, markt en migrant. De regulering van arbeidsmigratie naar Nederland 1945-2006* (Den Haag 2007).
- Langeweg, S., *Mijnbouw en arbeidsmarkt in Nederlands-Limburg. Herkomst, werving, mobiliteit en binding van mijnwerkers tussen 1900 en 1965* (Hilversum 2011).
- Lee, D.E., 'The Origins of Pan-Islamism', *The American Historical Review* 47: 2 (1942), pp. 278-287.
- Leonardo, M. di, 'The female world of cards and holidays: women, families, and the work of kinship', *Signs, Journal of women in culture and society* 12: 3 (1987), pp. 440-453.

- Lesger, C., L. Lucassen, M. Schrover, 'Is there life outside the migrant network? German immigrants in XIXth century Netherlands and the need for a more balanced migration typology', *Annales de Démographie Historique* 2 (2002), pp. 29-50.
- Levitt, P., *The transnational Villagers* (Berkeley 2001).
- Levitt, P., '“You know, Abraham was really the first immigrant”: religion and transnational migration', *International Migration Review* 37: 3 (2003), pp. 847-873.
- Levitt, P., 'Keeping feet in both worlds: transnational practices and immigrant incorporation in the United States', in: C. Joppke, E. Morawska, *Towards Assimilation and citizenship. Immigrants in liberal nation-states* (New York 2003), pp. 177-194.
- Levitt, P., R. de la Dehesa, 'Transnational migration and the redefinition of the state: variations and explanations', *Ethnic and Racial Studies* 26: 4 (2003), pp. 587-611.
- Levitt, P., J. Dewind, S. Vertovec, 'International perspectives on transnational migration: an introduction', *International Migration Review* 39: 3 (2003), pp. 565-575.
- Levitt, P., N. Glick Schiller, 'Conceptualizing simultaneity: a transnational social field perspective on society', *International Migration Review* 38: 3 (2004), pp. 1016-1018.
- Leydesdorff, S., *Wij hebben als mens geleefd. Het Joodse proletariaat van Amsterdam 1900-1940* (Amsterdam 1987).
- Leydesdorff, S., *De mensen en de woorden* (Amsterdam 2004).
- Liefting, H., 'NOS: 'Marokkaanse presentatoren zijn knechten van Hassan'', *Motief* 1: 1 (1975), pp. 6-7.
- Linde, L. van der, 'Het regularisatie-drama', *Motief* 1: 1 (1975), pp. 26-28.
- Linde, L. van der, 'Ook tweede regularisatie bracht geen oplossing', *Motief* 1: 2 (1976), pp. 6-7.
- Lucassen, L., A.J.F. Köbben, *Het partiële gelijk. Controverses over het onderwijs in de eigen taal en cultuur en de rol daarbij van beleid en wetenschap (1951-1991)* (Amsterdam/Lisse 1992).
- Lucassen, L., *The immigrant threat. The integration of old and new migrants in Western Europe since 1850* (Urbana en Chicago 2005).
- Lucassen, L., 'Is transnationalism compatible with assimilation? Examples from Western Europe since 1850', *IMIS-Beiträge*, 29 (2006) pp. 15-35.
- Lucassen, L., R. Penninx, 'Caught between Scylla en Charybdis? Changing orientations of migrant organisations in the era of national states, from 1880 onwards', *IMISCOE Working Papers*, nr. 26 (2009).
- Lucassen, L., J. Lucassen, *Winnaars en verliezers. Een nuchtere balans van vijfhonderd jaar immigratie* (Amsterdam 2011).
- Mahler, S., 'Engendering transnational migration. A case study of Salvadorans', *American Behavioral Scientist* 42: 4 (1999), pp. 690-719.
- Mahler, S., 'Constructing international relations: the role of transnational migrants and other non-state actors', *Identities: Global Studies in Culture and Power* 7: 2 (2000), pp. 197-232.
- Mamadouh, V., *De stad in eigen hand, Provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging* (Amsterdam 1992).
- Manifest EMCEMO*, mei 2011.
- Marshall, T.H., *Class citizenship and social development: Essays with an introduction by Seymour Martin Lipset* (New York 1964).
- Martens, E.P., A.O. Verweij, *Marokkanen in Nederland. Kerncijfers 1996* (Rotterdam 1996), pp. 35-42.
- Martin Rojo, L., T.R. van Dijk, '“There was a problem, and it was solved!": Legitimizing the expulsion of “illegal” migrants in Spanish parliamentary discourse', *Discourse & Society* 8: 4 (1997), pp. 523-566.
- Mas, P. de, M.A.F. Haffmans, *De gezinshereniging van Marokkanen in Nederland, 1968-1984: een onderzoek naar de omvang, de aard en de gebieden van herkomst en vestiging* (Den Haag 1985).
- Mascini, P., A. Fermin en H. Snick, 'Burundese asielzoekers in Nederland: een strategische case-study naar transnationalisme', *Working Paper Series on Sociology* (Erasmus Universiteit Rotterdam 2009).
- Mazouz, M., *Le Maroc et l'immigration marocaine en France* (Parijs 1985).

- Mazzucato, V., 'Ghanaian migrants' double engagement: a transnational view of development and integration policies', *Global Migration Perspectives* 48 (2005), pp. 1-17.
- McDonald, J.R., 'Labor immigration in France, 1946-1965', *Annals of the Association of American Geographers* 59: 1 (1969), pp. 125-130.
- Meer, Ph. van der, *Problemen van Marokkaanse arbeiders: kultuurverschillen en communicatiestoornissen* (Amsterdam 1976).
- Meulenbeek, A.J.G., A.L. Roode, *Een eigen weg: Van denken naar doen. Hebben verblijfsduur en deelname aan banden invloed op de integratie van Turkse en Marokkaanse vrouwen in Dordrecht?* (Rotterdam 1993).
- Migrantenraad, *Informatie Migrantenraad* (Utrecht 1975).
- Minderhedennota (Den Haag 1983).
- Morales, L., L. Jorba, 'Transnational links and practices of migrants' organisations in Spain', in: R. Bauböck, T. Faist (red.), *Diaspora and transnationalism. Concepts, theories and methods* (Amsterdam 2010), pp. 267-295.
- Mügge, L., *Beyond Dutch Borders. Transnational politics among colonial migrants, guest workers and the second generation* (Amsterdam 2010).
- Mulier, L. van, *Huisvesting van buitenlandse werknemers: voorstudie voor een onderzoek naar de toedeling van woonruimte aan Turken en Marokkanen in Nederland* (Nijmegen 1982).
- Muus, Ph.J., 'Ontwikkelingen in de arbeidsmarktpositie van de eerste generatie mannen', in: L. van den Berg-Eldering (red.), *Van gastarbeider tot immigrant. Marokkanen en Turken in Nederland, 1965-1985* (Alphen aan den Rijn 1986), pp. 112-118.
- Nasr, M., *Ahmed: het verhaal van een gastarbeider* (Amersfoort 1984).
- Nell, L., *Transnational migrant politics in the Netherlands. Historical structures and current events* (Amsterdam 2008).
- Niessen, J., *Emancipatie in internationaal perspectief: het organiseren van Marokkaanse arbeiders in Nederland* (Amsterdam 1987).
- Obdeijn, H., "Op weg naar werk ver van huis". Marokkaanse emigratie in historisch perspectief', *Migrantenstudies* 9: 4 (1994), pp. 34-49.
- Obdeijn, H.L.M., P. de Mas, *De Marokkaanse uitdaging: de tweede generatie in een veranderend Nederland* (Utrecht 2001).
- Obdeijn, H., P. De Mas en P. Hermans, *Geschiedenis van Marokko* (Amsterdam 2002).
- Obdeijn, H., M. Schrover, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (Amsterdam 2008).
- Oechies, A., 'Gastarbeid in Ontwikkeling. De Amsterdamse Werkgroep DAR t.b.v. Turkse en Marokkaanse gastarbeiders (1966-1976): ontvangst van haar ideeën en acties' (ongepubliceerde doctoraalscriptie Minderhedengeschiedenis Universiteit Leiden 2002).
- Olfers, S., 'Arbeidsmigrant of vluchteling? Achtergronden van de Spaanse migratie naar Nederland, 1960-1980', CGM Working Paper 5 (Amsterdam 2004).
- Ong, A., *Flexible citizenship: the cultural logics of transnationality* (Durham 1999).
- Ostergaard-Nielsen, E., 'The politics of migrants' transnational practices', *International Migration Review* 37: 3 (2003), pp. 760-786.
- Ouchan, K., *Nooit geschreven boek aan mijn vader* (Amsterdam 2001).
- Oukbih, M., E. Verhey, 'De Hollandse droom: succesvolle Marokkanen in Nederland', *Vrij Nederland* (26 december 1978).
- Pajnik, M., V. Bajt, 'Migrant women's transnationalism: family patterns and policies', *International Migration* (2010) 1-25.
- Park, R.E., 'Human migration and the Marginal Man', *The American Journal of Sociology* 33: 6 (1928), pp. 881-893.
- Pels, T., *Opvoeding in Chinese, Marokkaanse en Surinaams-Creoolse gezinnen* (Rotterdam 1994).
- Penninx, R., 'Towards an overall ethnic minorities policy', in: Scientific Council for Government Policy, *Ethnic Minorities*, Report No. 17 (Den Haag 1979).

- Penninx, R., *Minderheidsvorming en emancipatie. Balans van kennisverwerving ten aanzien van immigranten en woonwagengebouwen 1967-1987* (Alphen aan den Rijn/Brussel 1988).
- Penninx, R., M. Schrover, *Bastion of bindmiddel? De organisatie van migranten in historisch perspectief* (Amsterdam 2001).
- Pessar, P., 'The linkage between the household and workplace of Dominican women in the U.S.', *International Migration Review* 18: 4 (1984), pp. 1188-1211.
- Pessar, P., S. Mahler, 'Transnational migration: bringing gender in', *International Migration Review* 37: 3 (2003), pp. 812-846.
- Peters, R., *Van vreemde herkomst: achtergronden van Turkse en Marokkaanse landgenoten* (Bussum 1982).
- Portes, A., L. Guarnizo, P. Landolt, 'The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field', *Ethnic and Racial Studies* 22: 2 (1999), pp. 217-237.
- Portes, A., 'Transnational entrepreneurs: an alternative form of immigrant economic adaptation', *American Sociological Review: Official Journal of the American Sociological Society* 67: 2 (2002), pp. 278-298.
- Praag, C.S., van, *Marokkanen in Nederland: Een profiel* (Den Haag 2006).
- Pries (red.), L., *Rethinking transnationalism. The meso-link of organisations* (Londen/New York 2008).
- Prins, K.S., *Van 'gastarbeider' tot 'Nederlander'. Adaptatie van Marokkanen en Turken in Nederland* (Groningen 1996).
- Rabbae, M., *Naast de Amicales nu de Ummon, De mantelorganisaties van de Marokkaanse autoriteiten in Nederland* (Amsterdam 1993).
- Rath, J., 'Wijkverkiezingen in Amsterdam en Rotterdam', *Buitenlanders Bulletin* 6: 10 (1981).
- Rath, J., 'The Enfranchisement of immigrants in practice. Turkish and Moroccan islands in the fairway of Dutch politics', *Netherlands Journal of Sociology* 19: 2 (1983), pp. 151-180.
- Rath, J., 'Immigrant candidates in the Netherlands', *Cahier d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien*. I (1985).
- Reay, D., 'Feminist theory, habitus, and social class: disrupting notions of classlessness', *Women's International Forum* 20: 2 (1997), pp. 225-233.
- Reijmers, E., K. Arib, *Marokkaanse vrouwen in Nederland* (Leiden 1992).
- Remplod/Nuffic, *Remigratie van buitenlanders: niet terug naar af* (Utrecht 1982).
- Ribas, N., 'Female birds of passage: leaving and settling in Spain', in: F. Anthias, G. Lazaridis (red.), *Gender and migration in Southern Europe* (Oxford 2000), pp. 173-197.
- Roose, E.R., *The architectural representation of Islam: muslim-commissioned mosque design in the Netherlands* (Amsterdam 2009).
- Salih, R., 'Moroccan migrant women: transnationalism, nation-states and gender', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27: 4 (2001), pp. 655-671.
- Salih, R., *Gender in transnationalism. Home, longing and belonging among Moroccan migrant women* (Londen/New York 2003).
- Scheffer, P., *Het land van aankomst* (Amsterdam 2007).
- Schinkel, W., *Denken in tijden van sociale hypochondrie* (Kampen 2007).
- Schrover, M., *Een kolonie van Duitsers. Groepsvorming onder Duitse immigranten in Utrecht in de negentiende eeuw* (Amsterdam 2002).
- Schrover, M., 'No more than a keg of beer. The coherence of German immigrant communities', in: L. Lucassen, J. Oltmer, D. Feldman (red.), *Paths of integration. Migrants in Western Europe (1880-2004)* (Amsterdam 2006), pp. 222-238.
- Schrover, M., 'Verschillen die verschil maken: inleiding op het themanummer over gender, migratie en overheidsbeleid in Nederland en België in de periode 1945-2005', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 5: 1 (2008), pp. 3-22.
- Schrover, M., 'Family in Dutch Migration Policy 1945-2005', *The History of the Family* 14 (2009), pp. 191-202.
- Schrover, M., 'Pillarization, Multiculturalism and Cultural Freezing, Dutch Migration History and the Enforcement of Essentialist Ideas', *BMGN/LCHR* 125: 2/3 (2010), pp. 329-354.

- Schrover, M., 'Why make a difference? Migration policy and making differences between migrant men and women (The Netherlands 1945-2005)', in: M. Schrover, E.J. Yeo (red.), *Gender, migration and the public sphere 1850-2005* (New York 2010), pp. 76-96.
- Schrover, M., M. van Faassen, 'Invisibility and selectivity. Introduction to the special issue on Dutch overseas emigration in the nineteenth and twentieth century', *Tijdschrift door Sociale en Economische Geschiedenis/The Low Countries Journal of Social and Economic History* 7: 2 (2010), pp. 3-31.
- Schrover, M., *Om de meisjes, voor de meisjes. Een historisch perspectief op problematisering en bagateliserings van onderwerpen die te maken hebben met migratie en integratie* (Oratie Universiteit Leiden 23/5/2011).
- Schukkink, A.J., *De Suryoye: een verborgen gemeenschap* (z.p. 2003).
- Shadid, W.S., *Moroccan workers in the Netherlands* (Leiden 1979).
- Shain, Y., 'Ethnic diasporas and U.S. foreign policy', *Political Science Quarterly* 109: 5 (1994-1995), pp. 811-841.
- Sheffer (red.), G., *Modern diasporas in international politics* (New York 1986).
- Skeggs, B., *Formations of class and gender; becoming respectable* (Londen 1997).
- Smit, A., 'Mijn vader had een afro!' *Hoe Marokkaanse migranten in Nederland zich kleden sinds de jaren zestig* (Amsterdam 2011).
- Smith, M.P., L. Guarnizo (red.), *Transnationalism from below* (New Brunswick/Londen 2004).
- Smith, R.C., 'Life course, generation and social location as factors shaping second-generation transnational life', in: P. Levitt, M. Waters (red.), *The changing face of home. The transnational lives of the second generation* (New York 2002), pp. 145-167.
- Snel, E., *De vermeende kloof tussen culturen* (Twente 2003).
- Snel, E., G. Engbersen, A. Leerkes, 'Voorbij landsgrenzen. Transnationale betrokkenheid als belemmering voor integratie?', *Sociologische Gids* 4: 51 (2004), pp. 75-100.
- Snel, E., P.W.A. Scholten, 'Van gastarbeiders tot het multiculturele drama: integratie als hardnekkig beleidsprobleem', in: M. Arentsen en W. Trommel (red.), *Moderniteit en overheidsbeleid. Hardnekkige beleidsproblemen en hun oorzaken* (Bussum 2005), pp. 155-185.
- Soetens, N., *Gastarbeiders, hun vrouwen, hun kinderen: een verzameling schetsen over het leven van gastarbeiders in Nederland en met name over de problemen van de vrouwen en de opgroeiende jeugd* (Rotterdam 1978).
- Soetens, N.W., *Gastarbeiders, wat heeft het hun gebracht? Autobiografisch verslag over het Aktiekomitee Pro Gastarbeiders* (Rotterdam 2008).
- Starr Sered, S., 'Food and holiness: cooking as a sacred act among Middle-Eastern Jewish women', *Anthropological Quarterly* 16: 3 (1988), pp. 129-139.
- Strijp, R., *Om de moskee: het religieuze leven van Marokkaanse migranten in een Nederlandse provincestad* (Amsterdam 1998).
- Sunier, T., *Islam in beweging. Turkse jongeren en islamitische organisaties* (Amsterdam 1996).
- Sunier, T., 'Moslims in de Nederlandse politieke arena', in: T. Sunier, J.W. Duyvendak, S. Saharso, F. Steijlen (red.), *Emancipatie en subcultuur: sociale bewegingen in België en Nederland* (Amsterdam 2000), pp. 138-157.
- Sunier, T., 'De wijk. Moskeeën en de strijd om de openbare ruimte', in: I. Hoving, H. Dibbits en M. Schrover, *Veranderingen van het alledaagse 1950-2000* (Amsterdam 2005), pp. 315-330.
- Thomeer, E.S.M., 'Eiland binnen Utrecht. De maatschappelijke positie van Turken en Marokkanen in de Utrechtse wijk Kanaleneiland omstreeks 1980' (ongepubliceerde doctoraalscriptie Economische en Sociale Geschiedenis Universiteit Utrecht 2005).
- Thompson, P., *The voice of the Past, Oral History* (Oxford 1978).
- Theunis, S., *Ze zien liever mijn handen dan mijn gezicht: buitenlandse arbeiders in ons land* (Baarn 1979).
- Tillie, J., *Kleurrijk kiezen, opkomst en stemgedrag van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen 2-3-1994* (Utrecht 1994).
- Tinnemans, W., 'Marokkaanse onderwijzers geen agenten van regime', *Buitenlanders Bulletin* 10:8 (1985), pp. 6-9.

- Tinnemans, W., 'Tegemoetkoming gemeente Utrecht', *Buitenlanders Bulletin* 10:4 (1985), pp. 15-17.
- Tinnemans, W., *Een gouden armband. Een geschiedenis van mediterrane immigranten in Nederland, 1945-1994* (Utrecht 1994).
- Valk, I. van der, 'Amicale gaat sociaal-kulturele boekje te buiten', *Motief* 3: 9 (1977), p. 7.
- Valk, I. van der, 'Eenvoudige Marokkanen voedingsbodem voor Amicale-terreur', *Motief* 3: 4 (1977), pp. 8-10.
- Valk, I. van der, 'KMAN bezet pand omamicales te weren', *Motief* 4: 5 (1978), p. 9.
- Valk, I. van der, *Van migratie naar burgerschap. Twintig jaar Komitee Marokkaanse Arbeiders in Nederland* (Amsterdam 1996).
- Valk, I. van der, *Harde werkers. Migranten van het eerste uur langs Rijn & Lek, 1945-1985* (Utrecht 2009).
- Vecoli, R.J., 'The Italian diaspora 1876-1976', in: R. Cohen (red.), *The Cambridge survey of world migration* (Cambridge 1995), pp. 114-122.
- Velden, F.J.A. van der, 'Marokkaans en Nederlands familierecht; botsende concepten en praktische oplossingen', *Justitiële Verkenningen* 27: 5 (2001), pp. 32-46.
- Vertovec, S., R. Cohen (red.), *Migration, diasporas and transnationalism* (Cheltenham 1999).
- Vertovec, S., 'Transnationalism and identity', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27: 4 (2001), pp. 573-582.
- Vries, P. de, 'Radeloze Marokkanen in hongerstaking', *Motief* 1: 4 (1975), pp. 7-9.
- Vries, P. de, 'Felle en grimmige demonstratie voor generaal pardon', *Motief* 1: 3 (1975), pp. 7-8.
- Vries, P. de, 'De korte maar bewogen geschiedenis van de Amicale', *Motief* 2: 2 (1976), p. 17.
- Vries, P. de, 'De Amicale voelt zich op z'n ziel getrapt', *Motief* 2: 2 (1976), pp. 20-22.
- Vries, P. de, 'Marokkokomitee door Sjef Theunis te water gelaten', *Motief* 2: 7 (1976), pp. 5-6.
- Walaardt, T., *Geruisloos inwilligen. Speelruimte in de Nederlandse asielprocedure, 1945-1994* (Hilversum 2012).
- Waldinger, R., D. Fitzgerald, 'Transnationalism in question', *American Journal of Sociology* 109: 5 (2004), pp. 1177-1195.
- Waterbury, M.A., 'Bridging the divide: Towards a comparative framework for understanding kin state and migrant-sending state diaspora politics', in: R. Bauböck, T. Faist (red.), *Diaspora and transnationalism. Concepts, theories and methods* (Amsterdam 2010), pp. 131-148.
- Waters, M., *Ethnic options: choosing identities in America* (California 1990).
- Watson (red.), J.L., *Between two cultures: migrants and minorities in Britain* (Oxford 1977).
- Welle, I.C. van der, *Flexibele burgers? Amsterdamse jongvolwassenen over lokale en nationale identiteiten* (Amsterdam 2011).
- Wereldbank, *Global Economic Prospects 2006: Economic Implications of Migration and Remittances* (Washington 2005).
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *Allochtonenbeleid* (Den Haag 1989).
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *Migrantenbeleid* (Den Haag 1989).
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *Identificatie met Nederland* (Amsterdam 2007).
- Wiercx, R., 'Bijt Hassan in het zand?', *Motief* 1: 4 (1975), pp. 33-35.
- Wiercx, R., 'SBW-funktionarissen op Hassan's receptie', *Motief* 4: 5 (1978).

Register van namen en plaatsen

- Abdellaoui, Salah 23, 129, 132, 134, 135, 162, 164, 216, 275, 277
- Abourasse, Houssein 23, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 55, 215, 216, 227, 228, 241, 242, 267, 280
- Aboutaleb, Ahmed 104
- Adrar 181, 278
- Adviesraad voor Marokkanen in het Buitenland (CCME) 8, 109, 124, 252, 296
- Agadir 53, 54, 55
- Agerssif 23, 44
- Ain Borja 46
- Ait Baamrane 4, 23, 46
- Ait Chitt, Lahoussine 23, 196, 197, 279
- AIVD 102, 277
- Aked, Farida 23, 279
- Aktie Komitee Pro Gastarbeiders (AKPG) 76, 83, 130
- Al-Achar, Zohra 208, 217, 219
- Al-Ali, N. 13, 262, 266, 284
- Albayrak, Nebahat 104
- Albert Cuypmarkt 87, 220
- Algéciras 189, 231, 232
- Algemene Bank Marokko 68
- Algemene Bond van Onderwijzend Personeel (Abop) 82, 83
- Algerije 53, 55, 111, 116, 122, 157, 197, 198, 206
- Al Hoceima 23, 24, 25, 166, 244
- Al Jazeera 240
- Almere 125
- Al Mizan 96
- Ameur, Mohamed 108, 120
- Amghane, Mohamed 131, 136, 158
- Amicales 4, 8, 23, 24, 25, 77, 81, 82, 83, 91, 96, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 180, 182, 183, 186, 187, 250, 252, 252, 253, 260, 270, 275, 276, 277, 288, 292, 294
- Amir al Mouminin 131
- Amizmiz 23, 196
- Amnesty International 81, 83, 139, 149, 151, 152, 153, 154, 155
- Amounan, Brahim 23, 44, 46, 55, 162, 191, 192, 193, 195, 196, 198, 234, 243, 267, 277, 279, 280, 281
- Amounan, R'kia 23, 206, 208, 222, 243, 279, 280, 281
- Amrani, E. 95
- Amrino, Mohamed 41
- Amrobank 133
- Amsterdams Marokkaans Forum (AMF) 182
- Amersfoort 4, 206, 208, 268, 291
- ANP 43, 139, 277, 278, 282
- Antwerpen 231, 262, 264, 285
- Arabische Liga 82
- Argan 11, 262
- Arib, Khadija 6, 23, 125, 217, 263, 278, 279, 280, 284, 292
- Aroug, Mohamed 23, 202, 203, 279
- ARP 67, 71
- Association des Marocains en France (AMF) 138, 141, 142, 143
- Avignon 44, 45
- Aynan, Asis 218
- Ayoubi, Zineb 23, 203, 240, 279, 280
- B., Zohra 23, 230, 280
- BAK-Jordaan 24, 77
- Balistraat 49
- Bamshoeve 54, 197
- Banque Populaire du Maroc 113, 121, 125, 133, 237, 251
- Basch 29, 262, 264, 266, 284, 287
- Batavier, De 54
- Battai, A. 95
- Bayonne 231

- Beerenhout, Jan 172
 Belghazi, Hassan 216, 263, 283, 284
 Belhaj, Ahmed 23, 196, 197, 227, 228, 229, 243, 279, 280, 281
 Benali, Saadia 23, 244, 281
 Beni Guemil 23
 Beni Said 23, 197, 198, 230
 Benkiran, Driss 23, 189, 190, 278
 Ben Slimane 46
 Berg-Eldering, Lotty van den 19, 89, 263, 268, 279, 280, 285
 Bergen op Zoom 95
 Berkane 23, 53, 267
 Berrechid 24
 Berrezzouk, Yamina 23, 218, 219, 280
 Berrezzouk, Mohamed 218
 Bilbao 231
 Black 13, 262, 266, 280, 284, 286
 Bloemgracht 77, 142
 Bluyssen 155
 Boer, Jaap de 82
 Boersma (minister) 71
 Bolkestein, Frits 98, 99
 Bordeaux 231
 Bouchraschool 236, 237
 Boufiane, Khadija 23, 206, 279
 Bouhalhoul, Rabia 216
 Bouhali, Rachida 23, 191, 279
 Boujoufi, Driss 23, 79, 80, 129, 130, 169, 171, 172, 174, 175, 197, 270, 275, 277, 279
 Boukrim, Ahmed 132, 136, 139
 Bouras, Brahim 23, 44, 46, 49, 50, 51, 55, 211, 226, 229, 242, 280
 Bouzidi 159
 Breda 72, 158, 218, 231
 Breukelen 155
 Brussel 137, 204, 231, 243, 263, 285, 292
 Buitenlanders Bulletin 26, 91, 92, 94, 268, 270, 271, 282, 292, 293, 294
 Buitenlandse Arbeiders Kollektief (BAK) 77, 141, 143
 Buitenveldert 51
 Burgos 231
 BVD 93, 94, 137, 174, 271, 286
 Cadiz 231
 Caisse Nationale de Sécurité Sociale 68, 70, 105, 249
 Casablanca 23, 24, 44, 46, 47, 49, 51, 52, 53, 62, 63, 68, 83, 123, 144, 190, 191, 193, 195, 198, 202, 204, 206, 212, 215, 217, 218, 221, 226, 240, 242
 Casa de l'Oasis 44
 CDA 83, 84, 85, 91, 92, 102, 103, 104, 151, 178, 185, 270, 284
 Cemsto 63
 Chami, A.B.H 69
 ChristenUnie 104
 CNV 92, 149
 Colosseumweg 176
 Comité contre la répression au Maroc 138
 Corsica 55
 Cottaar, Annemarie 5, 23, 24, 264, 267, 268, 269, 280, 286
 CPN 92, 155
 Cremerbuurt 90
 Culturele Vereniging Amazigh 181
 D66 91, 149
 Dales 174
 Dappermarkt 208
 DAR 67, 77, 270, 291
 Dar Kebdani 228
 Deetman (minister) 92
 Den Haag 10, 52, 54, 68, 75, 102, 124, 131, 139, 146, 151, 162, 181, 263, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 277, 282, 285, 286, 289, 290, 291, 292, 294
 Den Bosch 60, 155, 214
 Derb Ghalef 202
 Derb Moulay Cherif 83, 133
 Dibi, Tofik 103
 Dijsselbloem, Jeroen 103
 Dillestraat 162
 Directoraat-Generaal voor de 65, 66
 Arbeidsvoorziening 65
 Doef, Van der 69
 Doelen, De 83, 161
 Donner, Piet Hein 107
 Doorn, van (minister) 81, 83, 151
 Draa 53
 Driebergen 62, 268, 282
 Duif, De 146, 152
 Duitsland 41, 55, 61, 109, 112, 137, 229, 235
 Echarroui, Mohammed 23, 166, 167, 168, 169, 172, 175, 193, 277
 EEG 43
 Efteling 73
 Egelantiersstraat 72
 Eindhoven 46, 143, 162, 193, 234, 235
 El Jadida 23
 Elatik, Brahim 23, 44, 45, 46, 55, 190, 193, 196, 198, 278, 279
 Elsevier 102, 272, 274, 283

- Emmen 240
Engbersen 33, 265, 266, 293
Enkelaar, Carel 158
Enschede 54
Es, A. van 96
Essalammoskee 176, 177, 178, 179, 180
Euro-Mediterraan Centrum voor Migratie en Ontwikkeling (EMCEMO) 24, 182, 183, 186, 252, 278, 290
Faiz, Fatima 23, 211, 213, 215, 279
Fatara, Bahia 221
Fédécher 41
Federatie van Instellingen voor de Ongehuwde Moeder en haar Kind 73
Ferdinand Bolstraat 159, 160, 166
Ferdinandusse, Rinus 97
Fes 23, 24, 52, 53, 54, 192, 197, 211, 213, 214, 237
Filali, Mustapha el 92, 173
Ftouka 24
Flevoland 63
FNV 83, 92, 134, 155
Fortuyn, Pim 97, 99
Fox, Vincente 109
Franco 18, 80, 117
Frankrijk 34, 40, 42, 44, 46, 55, 61, 100, 111, 112, 116, 117, 123, 126, 130, 133, 134, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 187, 191, 196, 197, 203, 207, 228, 230, 235
Frankton 62
Gastarbeidwinkel 77
Gerardus Marjellakerk 147
Ghorashi, Halleh 28, 34, 262, 265, 266, 287
Gillette 47, 217
Glick-Schiller, N. 29, 262, 264, 265, 266, 273, 287
Glimmerveen 156
Gogh, Theo van 11, 59, 99, 262
Gowricharn, R. 32, 265, 288
Graaf, De (staatssecretaris) 69, 70
Griekenland 41, 79
Griestraat 203
Grijze Wolven 18, 79, 83, 134, 277
GroenLinks 11, 24, 102, 103, 178
Groningen 96, 143, 172, 263, 292
Guarnizo 30, 265, 266, 288, 292, 293
Haarlems Dagblad 68, 264, 269, 276, 283
Haars 151, 152, 154, 155, 157, 185
Haas, Hein de 21, 263, 264, 267, 273, 274, 280, 288
Haddaoui, Rafiq 174
Hadj AL Majda 137
Hajji, Hoessein 23, 225, 280
Haleber, Ron 173
Hamdan 177, 178, 179, 238, 239
Hassan II 8, 81, 82, 92, 95, 96, 114, 115, 117, 120, 121, 122, 123, 125, 131, 133, 136, 138, 139, 149, 154, 156, 157, 163, 165, 169, 171, 174, 188, 250, 251, 270, 273, 275, 276, 285, 288, 290
Hervormde Jeugdraad 77
Hirsi Ali, Ayaan 104
Hotel American 47
Idrissi, Haja 23, 217, 230, 243, 280, 281
Ierland 108
Ijounen, Fatima 23, 210, 279
Ilal Amal 82
Illegalencomité 77
INDA 202
Irak 33
Italië 34, 41, 109, 126, 228
Izaouran 181
Jaafer (staatssecretaris) 131
Jaarbeurs 81, 129, 130
Japan 33
Joegoslavië 33, 42, 271
Jonge, Freek de 155
Jongejan, Simon Evert 41, 63
Jordaan 24, 77, 167
K., Fatna el 24
Kaddouri, Naima 23, 237, 280
Kanaleneiland 52, 270, 293
Kappeyne van de Coppello 185
Kayseri 207
Kennedy, John F. 108
Kenzari, Hafida 23, 203, 204, 279
Kerk-Marokkanen 8, 25, 64, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 276
Khemisset 47
Khouribga 218
Kitani, Mohamed 24, 192, 244, 279, 281
KMAN 8, 21, 24, 25, 77, 82, 83, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 123, 124, 128, 134, 135, 138, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 150, 151, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 182, 184, 186, 187, 252, 253, 260, 274, 276, 282, 289, 294
Kok, Wim 93, 155
Komrij, Gerrit 97
Koning Willemshuis 72
Koninklijk Instituut voor Amazigh Cultuur (IRCAM) 181

- Koningin Juliana 155
 Korte, De (minister) 95
 Koser, K. 13, 262, 266, 284
 Kraaijeveld-Wouters 185
 Laan, Eberhard van der 11, 14
 Laarif, Hafida 24, 208, 279
 Lambert 63
 Landelijk Comité Kinderbijslag Marokkanen 70
 Landolt 30, 265, 292
 Lankhorst 96
 Larache 24, 141, 142
 Lazrak, Ali 173
 Leerkes, A. 33, 265, 266, 293
 Leefbaar Rotterdam 177, 178, 180
 Liberaal Manifest 84
 Lilipaly 171
 Limburgse Immigratie Stichting (LIS) 72
 Lindmij 49, 50
 LPF 104, 178
 Lubbers, Ruud 28
 Luik 73
 Lyon 45, 69
 Madrid 231
 Maghrebi, Mohamed 144
 Mansouri 212, 213
 Marokkaans Arbeiders Kollektief (MAK) 130, 143
 Marokkaanse Raad Zeeburg 173
 Marokkaanse Vrouwenvereniging in Nederland (MVVN) 23, 184, 278, 282
 Marokko Komitee 137, 138, 151, 270, 275, 276, 288
 Marseille 46
 Marrakech 52, 53, 196, 266
 Massa 23
 MBC 239, 240
 Meijerij (Campina) 213
 Meknes 23, 24, 52, 189, 190
 Menebhi, Abdou 24, 82, 94, 95, 123, 124, 130, 138, 141, 142, 143, 146, 160, 166, 270, 271, 274, 275, 276
 Mexico 109, 113, 267, 287
 Midar 23, 206
 Mijdrecht 227
 Migrantenraad 23, 79, 80, 81, 270, 287, 291
 Miguel de Cervantes 88
 Ministerie van Arbeid 65, 118, 129, 134, 137
 Ministerie van CRM 25, 63, 70, 81, 83, 88, 89
 Ministerie van Economische Zaken 70
 Ministerie van Islamitische Zaken 102, 125
 Ministerie van Justitie 21, 26, 43, 70, 83, 100, 102, 106, 149, 151, 153, 178, 185
 Ministerie van Onderwijs en Wetenschap 89, 90
 Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking 71
 Ministerie van Sociale Zaken 43, 61, 65, 67, 70, 71, 89, 125
 Mnine, Hocene 24, 63, 239, 268, 280
 Mohamed VI 8, 102, 122, 123, 124, 251
 Moneygall 108
 Monicakerk 147
 Montagzirt Zarqat 23
 Motief 25, 26, 117, 129, 136, 148, 159, 270, 275, 276, 277, 283, 289, 290, 294
 Mouaden, Amin el 82, 83, 92
 Mouhmi 68, 158, 159
 Moujahid, Rhimou 24, 239, 280
 Moukaddim-Hathout, Maghnia 207
 Moussa, Mahjoub ben 24, 238, 239
 Mozes & Aäronkerk 146, 147, 156, 157
 Mrabet, Aicha 24, 231, 280
 Mrini, Ahmed 159
 Msalmi, Miloud 213, 214, 215, 232
 Nador 23, 24, 52, 53, 55, 197, 206
 Nass el Ghiwane 143
 Nawijn 104
 Nederlandse Federatie van Maghrebijnse Islamitische Organisaties (NFMIO) 176
 Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming 73
 Nederlandse Volksunie 156
 Netelenbos, Tineke 93
 Netwerk Vrijzinnige Marokkaanse Nederlanders (NVMN) 184
 New Ross 108
 New York 35, 98
 New York Times, The 108
 Nieuwe Daalstraat 74, 75
 Nieuwe Herengracht 167
 Nieuwe Leidsche Courant 61, 264, 268, 275, 276, 283
 Nieuwkoop 227
 Nieuwsblad van het Noorden 154, 264, 271, 275, 276, 277, 283
 Nigtevegt 227
 NOS 157, 158, 159, 173, 237, 276, 296
 NRC Handelsblad 12, 28, 59, 62, 75, 97, 98, 123, 155, 171, 172, 201, 262, 264, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 283
 Obama, Barack 108

- Obdeijn, Herman 5, 90, 91, 92, 264, 268, 272, 273, 274, 285, 291
- Oom Hdidwan 24, 238, 239, 240
- Openlucht museum Arnhem 73
- Opstellen 178, 179
- Oran 55
- Ostadestraat, van 131, 145, 146, 167
- Ouarzazate 23, 52
- Ouchan, Karima 100, 272, 291
- Oudegracht 75
- Outat el Haj 213
- Paradiso 162
- Parijs 40, 46, 47, 49, 114, 115, 130, 138, 141, 142, 143, 144, 189, 190, 198, 231, 273, 290
- Park, Robert 29, 265, 291
- Paspoort 157, 158, 237, 238, 239
- Philips 46, 193
- Pijp, De 87, 131, 229, 270
- Pinto, David 172
- Polisario 82, 111, 122, 156, 157, 161, 162, 163, 164
- Portes 30, 31, 265, 266, 288, 292
- Portugal 41, 42
- PPR 81, 83, 96, 147, 149, 151, 154, 155
- Prinsengracht 146
- PSP 69, 83, 91, 96, 137, 147, 150, 154, 155, 164
- PvdA 23, 69, 76, 85, 87, 91, 93, 95, 102, 103, 125, 137, 155, 170, 171, 174
- PVV 11, 103, 104, 125
- Raad van Arbeid 68, 691
- Raad van Landgenoten 109
- Raad van Schriftgeleerden van Marokkanen in het Buitenland 121
- Raad voor Mexicanen in het Buitenland 109
- Rabat 43, 46, 52, 53, 68, 90, 103, 114, 124, 131, 132, 135, 137, 153, 158, 182, 183, 252, 278
- Rabbae, Mohammed 24, 86, 130, 158, 159, 170, 171, 172, 173, 174, 226, 275, 276, 277, 292
- Ramdas, Anil 12, 59
- REMPLOD 71, 250, 269, 292
- Republiek der Zuid-Molukken 59
- Reznaf 204
- Rif 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 112, 114, 125, 166, 181, 197, 198, 199, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 228, 258
- Rijnmond 61, 67, 83, 161
- Robinson, Mary 108
- Roolvink (minister) 67, 69, 70
- Roosendaal 230
- Rotterdam 8, 10, 52, 54, 68, 76, 77, 82, 83, 87, 88, 92, 94, 130, 133, 143, 159, 161, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 187, 188, 194, 238, 253, 263, 266, 268, 269, 270, 271, 275, 284, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 293
- Rotterdamsch Nieuwsblad 61, 69, 264, 268, 269, 283
- Ruiter, de (minister) 83
- Rushdie, Salman 97, 272, 287
- Sahara 8, 83, 111, 115, 122, 156, 157, 162, 163
- Salé 24
- Samenwerkingsverband Marokkanen en Tune-siërs (SMT) 176
- San Sebastian 231
- Sbaiti, Abderrazak 94
- Scheffer, Paul 15, 98, 262, 272, 292
- Schilderswijk 52, 75
- Schiphol 43, 46, 47, 163, 204, 208, 240
- Scholten, Peter 2, 26, 60, 264, 270, 272, 285, 293
- Schoo (minister) 82, 83
- School van de Migratie 90
- Schreuders 92
- Service de la main d'oeuvre 65
- Shadid, W.S. 18, 19, 42, 263, 281, 293
- Shouli, Mohammed 63
- Sidali, Mustapha 96
- Sidi Boubaker 23
- Sidi Ifni 46, 49
- Simonis 155
- Simons, Hans 87
- Singer-Dekker 76
- Slaby, Mustapha 24, 72, 269
- Sloterdijk 49, 190
- Slotervaart 52
- Snel, Erik 26, 33, 60, 264, 265, 266, 272, 293
- Soetens, Nelly 76, 130, 263, 269, 270, 275, 293
- Sorgdrager 185
- Sous 44, 46, 53, 55, 112, 198, 203, 206, 217
- SP 226
- Spanje 34, 41, 42, 55, 72, 79, 100, 111, 117, 228, 232
- Spek, van der 83, 137
- Stationsweg 131
- Sterk, Mirjam 104
- Steunkomitee Marokkaanse Vrouwen 87, 184
- Stichting Bijstand Buitenlandse Werknemers 8, 25, 62, 71, 72, 74, 75, 129
- Stichting de Moskee Al Kabir 131, 159, 160, 168
- Stichting Ideeële Reclame (SIRE) 85
- Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR) 176

- Stitou, Mohamed 131, 137, 140
 Stoel, Max van der 137
 Syphax 181
 Szanton-Blanc 29, 262, 264, 287
 Tahir, Naema 28
 Tafraout 44, 196
 Tamir 157
 Tanger 24, 52, 201
 Taouil, Fatima 4, 24, 51, 204, 209, 210, 211, 212, 218, 219, 220, 221, 226, 227, 229, 233, 235, 236, 241, 242, 279, 280
 Taoujini, Najib 157, 237, 238
 Taza 52
 Tegelen 62, 268, 269, 282
 Teiwes 63
Telegraaf, De 62, 75, 154, 264, 268, 269, 276, 283
 Temsamane 24
 Temsamani, Mohamed 24, 63, 268
 Tetouan 23, 24, 52, 53, 54, 193, 197, 232
 Thijn, van 174
 Tifrit 46
 Touareg 24
 Tunesië 42, 63
 Turkije 18, 41, 42, 43, 134, 176, 226, 271
 Twente 52, 67, 272, 293
 Twist, K. Van 43
 Uithoorn 47
 Ulichki, Abdeslam 24, 162, 193, 275, 276, 277, 179
 Ulichki, Fenna 6, 11, 24
 UMMON 22, 23, 128, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 186, 187, 260, 277, 290
 UNHCR 153
 Union Marocain Leiden 78
 Utermöhlen 47, 48, 49
Utrechts Nieuwsblad, Het 74, 75, 264, 269
 Valk, Ineke van der 5, 24, 77, 137, 138, 142, 264, 270, 271, 275, 276, 277, 278, 294
 VARA 78
 Veenendaal 63, 197
 Veghel 213
 Venlo 74, 268, 282
 Venray 72, 194
 Venray Beton 72
 Verdonk, Rita 101, 104, 272
 Verenigden Staten 29, 33, 34, 109, 110, 296
 Vlissingen 95
Volkskrant, de 67, 75, 94, 133, 147, 176, 183, 218, 269, 271, 272, 275, 276, 277, 278, 280, 282
 Vondeling 155
 Vrij Nederland 97, 194, 267, 272, 283, 291
 Vrije Volk, Het 95, 137, 264, 269, 271, 275, 283
 Vrolikstraat 49
 VVD 82, 84, 95, 98, 99, 102, 103, 104, 164, 178, 185, 270, 284
 Waarheid, De 81, 264, 267, 269, 270, 275, 276, 283
 Waterlooplein 146, 155, 240
 Washington 35, 98, 266, 271, 288, 294
 Weesp 227
 Werkgroep Buitenlandse Arbeiders 77
 Werkgroep Internationaal Beleid 77
 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) 60, 84, 98, 262, 269, 272, 294
 Wiegel, Hans 164
 Wieldraaijer 76
 Wijk, van 69
 Wilders, Geert 11, 180
 Winterswijk 54
 Worldconnectors 28
 WSV 63
 Y., Khadija el 23, 240, 280
 Younsi, Cheikh Mohamed 40, 267
 Zaanstreek 67
 Zeewalking 149, 150, 151
 Zeist 47, 48
 Zoeterwoude 24
 Zwartkruis 155
 Zuidwende 51